

CUMHURİYET VE İLK İMPARATORLUK DÖNEMLERİ ANTİK ROMA’SINDA KADINLIK VE ERDEM: TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDE BİR DEĞERLENDİRME

(Araştırma Makalesi)

DOI: <https://doi.org/10.33717/deuhfd.1641135>

Doç. Dr. İpek Sevda SÖĞÜT*

Öz

Antik Roma düşüncesinde kadınlık ve erdem kavramları, toplumsal yapı ve felsefi doktrinler çerçevesinde, erkek merkezli bir anlayışla ele alınmıştır. Kadınlar, erdemli bireyler olarak kabul edilmek yerine, erkek egemen sistemin içinde belirlenen toplumsal rollerle sınırlandırılmıştır. Roma Hukukunda pater familias otoritesinin mutlak gücü, kadınların bağımsız özne olmalarını engellemiş; kamusal alan erkeklerle, özel alan ise, kadınlara tahsis edilmiştir. Virtus, cesaret ve erdem kavramı olarak, doğrudan erkeklikle ilişkilendirilmiş; kadınların erdemi ise, daha çok iffet (pudicitia), utanma duygusu (verecundia) ve aile bağlılığı/dindarlık (pietas) gibi kavramlarla tanımlanmıştır. Augustus dönemi edebiyatı, kadınları hem imparatorluk ideolojisini destekleyen hem de ahlaki yozlaşmanın sembolü olarak resmetmiş; Seneca gibi düşünürler ise, kadınların erdemi konusunda çelişkili yaklaşımlar sergilemiştir. Roma tarih yazımında kadınların konumu, politik ve sosyal ideolojinin bir yansıması olarak ele alınmış, kadın figürleri ya ihanetin ya da erdemin taşıyıcısı olarak betimlenmiştir. Bu çalışma, Roma toplumunda kadının statüsünü, felsefi, edebi ve hukuki yaklaşımlar bağlamında ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler

Antik Roma, Kadınlık ve Erdem, Virtus ve Pudicitia, Seneca ve Stoacılık, Augustus Dönemi Edebiyatı

* Özyeğin Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Roma Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, İstanbul (ipek.sogut@ozyegin.edu.tr) ORCID: 0000-0002-3501-6593 (Gönderim Tarihi: 17.02.2025-Kabul Tarihi: 19.03.2025) Yazar, eserinin Derginize ait bilimsel etik ilkelere uygun olduğunu taahhüt eder.

**FEMININITY AND VIRTUE IN THE ROMAN REPUBLIC AND
EARLY EMPIRE:
AN EVALUATION FROM A GENDERED PERSPECTIVE
(Research Article)**

Abstract

In ancient Roman thought, femininity and virtue were conceptualized within a male-centric framework, deeply embedded in the social structure and philosophical doctrines of the era. Rather than being recognized as autonomous moral agents, women were confined within predefined social roles dictated by the patriarchal order. Roman law reinforced the authority of the pater familias, limiting women's independence and restricting them to the private sphere, while the public domain remained under male control. Virtus, the Roman concept of courage and moral excellence, was inherently linked to masculinity, whereas female virtue was primarily defined through chastity (pudicitia), modesty (verecundia) and familial devotion/piety (pietas). Augustan literature portrayed women as both instruments of imperial ideology and symbols of moral decline, while thinkers like Seneca presented conflicting views on female virtue. In Roman historiography, women's roles were often depicted either as paragons of virtue or as agents of political betrayal. This study examines the status of women in Roman society through the lenses of law, philosophy, and literature, revealing the ideological constructs that shaped their representation.

Keywords

Ancient Rome, Femininity and Virtue, Virtus and Pudicitia, Seneca and Stoicism, Augustan Literature

GİRİŞ

Antik Roma toplumu, hukuki ve toplumsal yapısıyla katı bir cinsiyet hiyerarşisi üzerine inşa edilmiştir. Kadınlık ve erdem kavramları, dönemin siyasal ideolojisi ve felsefi gelenekleri çerçevesinde erkek merkezli bir anlayışla tanımlanmış, kadınların toplumsal rolleri sıkı ahlaki ve hukuki sınırlarla belirlenmiştir. *Virtus* kavramı, cesaret ve ahlaki mükemmeliyeti ifade eden erdem olarak doğrudan erkeklikle ilişkilendirilmiş, kadınların erdemi ise, daha çok iffet (*pudicitia*), utanma duygusu (*verecundia*) ve aileye bağlılık/dindarlık (*pietas*) gibi kavramlarla sınırlandırılmıştır. Augustus dönemi edebiyatı ve Roma tarih yazımında kadınlar hem imparatorluk ideolojisinin bir yansıması hem de toplumsal düzenin sembolik temsilleri olarak ele alınmıştır. Bu çalışma, Antik Roma’da kadınların toplumsal ve hukuki statüsünü, Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemleri felsefi yaklaşımları ve edebi temsilleri bağlamında ele alarak, kadınlık ve erdem arasındaki ilişkiyi toplumsal cinsiyet perspektifinde tartışmayı amaçlamaktadır.

I. CICERO VE SENECA’NIN METİNLERİNDE KADINLIK VE ERDEMİN KAVRAMSAL AYRIŞMASI

Antik Roma düşüncesinde kadınlık ve erdem konuları, genellikle erkek odaklı perspektiften ele alınırdı. Antik Roma toplumunda kadınlar, genellikle evin içindeki işlerle ilgilenmekle görevliydi. Erkekler ise, kamu yaşamında daha etkin roller üstlenir, siyasi, askeri ve toplumsal konularda söz sahibi olurlardı. Hukuk nazarında ailenin temsiliyeti, *pater familias* üzerinden sağlanır, hukukta ve siyasi hayatta muhatap olarak kabul edilen bu erkek aile babası olurdu¹. Hukuk babanın üstünlüğünü kabul ederdi, zira babanın ataer-

¹ **Doğancı, Kamil/Kocakuşak**, Fulya: “Eski Roma Ailesinde ‘Paterfamilias’ ve ‘Patria Potestas’ Kavramları”, U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 16, Sayı 27, 2014/2, s. 236; **Gözlü, Ahmet/Yılmazcan**, Defne: “Paternalizm ve Antik Roma’da Baba Figürü”, KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, Ekim 2020, s. 232; **Söğüt, İpek** Sevdâ: “Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Antik Roma Ev Halkına Kısa Bir Bakış”, KHAS Hukuk Bülteni (eds. **Baysal, Başak/Arat**, Nilay) 2020-2021 Akademik Yılı Derlemesi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 319 vd. (Toplumsal Cinsiyet). Roma Kamu Hukuku kadınları hiçbir şekilde tanımazdı. Kadınlar işlemiş olduğu suçlardan dolayı aile babasına ya da hakimiyeti altında olduğu kocasına karşı sorumlu tutulurdu. Aynı durumda erkekler devlet tarafından cezalandırılırlarken, kadınlar ailenin özel yargılamasına havale edilmek zorundaydı. Gaius da, kadınların kamu hukuku tarafından tamamen yok sayılışını şu şekilde tasvir etmektedir: “Şuna dikkat edilmelidir ki, adalet uğruna, hakimiyet altındaki kölelere, aile evlatlarına ve evli kadınlara hiç bir şey bahsedilemez. Bu kişilerin kendi malvarlıkları olmaması sebebi ile, hukuk nazarında herhangi bir şey iddia edebilmek bakımından ehliyetsiz olarak

kil durumu başka türlü mümkün olamazdı ve bu konumundan dolayı kendisine, Roma Hukukunda *patria potestas* olarak bilinen aile içerisinde kendi hakimiyetine tabi olanların (*alieni iuris*) üzerindeki mutlak hakimiyeti bahsedilmişti².

Antik Roma, erkeklerin kadınların üzerinde sistemli ve kurumsallaşmış bir tasarruf hakkına sahip olduğu, kadının aile içerisindeki rolünün buna göre belirlendiği, erkek egemen bir toplumdur. Kadının toplum hayatındaki yerine ilişkin günümüze ulaşan bilgi kaynaklarının ve bu bilgilere erişilebilen eserlerin, dönemin erkekleri tarafından yazılmış olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu kaynaklarda geçen kadınlar, daha çok Roma şehrinde yaşayan ve ailesi üst sınıfa mensup, varlıklı ailelerin kızlarıdır. Alt sınıfa mensup kadınların özellikle eğitimlerine dair bilgiler ise, son derece kısıtlıdır. Tarım toplumu olan Antik Roma'da kırsal kesimde yaşayan kadınlar ise, evin dışında üretime katıldıkları oranda sosyal yaşamın içerisinde bulunabiliyorlardı³.

Nitekim Roma tarihinde ismi geçen kadınların büyük bir kısmı, birey olarak değil, bir eş, kız kardeş ve özellikle anne rolü olarak toplum içinde yer bulmuşlardır. Romalı kadın için önemli olan, kadına ait hukuki bir hakimiyetten çok, bu hakimiyete ve güce sahip olan erkek üzerindeki gayri resmi güç ve dolaylı yoldan elde ettiği geçici iktidarının en güçlü ve inandırıcı gerekçesi olan çocuklarını koruyan anne rolüdür. Kadınlar kişilikleri el verdiği oranda kamusal alana etki edebiliyorlar, bir *senatus* üyesinin, *magistra*'nın ya da İmparatorun eşi ya da annesi olarak mevki ve önem kazanıyorlardı. Üst sınıfa mensup bir anne, eş olarak hatta bir dul olarak toplumsal yaşamda, o döneme göre saygın bir durumları vardı⁴. Ancak Romalı kadınların konumlarının bu şekilde, erkeklerle olan ilişkilerine göre tanımlayan geleneksel bakış açısı, mutlakiyet rejiminin kişinin hükümdarla olan ilişkisine göre tanımlamasının bir yansıması olarak, aynı zamanda siyasal sistemin toplumsal cinsiyete bakışının da yansımasıdır. Roma İmparatorluk Dönemi ve özellikle Bizans'ta durum böyledir⁵.

değerlendirilmeleri mantıklıdır". Söğüt, İpek Sevda: "Roma'nın Eski Hukuk Döneminde Kadın", [Couch, John Andrew: "Woman in Early Roman Law", Harvard Law Review, Vol. 39, 1894-1895, pp. 39-50], Prof.Dr. Ali Güzel'e Armağan, Cilt II, Beta Yayınevi, İstanbul 2010, s. 1496, (Kadın).

² Söğüt, Kadın, s. 1493.

³ Dikyol Çığır, Derya/Şar İşbilen, Evren: "Antik Roma Toplumunda Kadın ve Eğitimi", Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları, Mart 2018, Sayı 37, s. 461.

⁴ Gönenç, Fulya İlçin: Roma Hukukunda Kadın, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 156.

⁵ Flannery, W. Harry: "Roman Women and the Vote", The Classical Journal, Nov.1920, Vol. 16, No. 2, s. 105. 1970'te Carol Hanisch'in "The Personal is Political" başlıklı

Latince “güç”, “cesaret”, “erlik”, “erkeklik” ve “erdem” gibi anlamlara gelen *virtus* sözcüğü, Latince “yetişkin erkek kişi”, “adam” anlamına gelen *vir* sözcüğünden türemiştir. O sebeple kavram, en başından itibaren Romalıların erkeklik anlayışı ile sıkı bir ilişki içerisinde. Latince’de erkeklik kavramı, erkek (*vir*) kökünden türeyen *virtus* kelimesiyle ifade edilir ve *virtus*, türetildiği ismin faaliyetini ve ona atfedilen niteliği belirtir. Bu bağlamda *virtus*, bir erkeğin ideal davranışını tanımlar. Antik Roma değerlerine ilişkin tüm anlatılarda *virtus*, savaş, siyaset ve din alanlarında merkezi bir rol oynayan geleneksel bir nitelik olarak yüksek bir konuma sahiptir⁶.

Antik Roma’da erdem anlamındaki *virtus* ve cesaret, adalet, dürüstlük gibi nitelikler genellikle erkeklere özgü olarak addedilirdi. Roma felsefesi, kadınların özneleşmesine ve erdem kazanmasına çok yönlü tepkiler vermiştir. Roma yazarları kadınları *virtus*’tan yoksun olarak tanımlasa da, kadınlarla ilişkilendirilen erdemsellik, Roma erkeklerinin erkeksi erdem anlayışından doğası itibarıyla farklıdır. Antik Roma’nın başlıca felsefi okulu Stoacılıktır; Epikürcülük ise, son derece popüler olmasına rağmen, haz öğretisinin erdemli Roma yurttaşını ideale karşıt bir görüş oluşturduğu gerekçesiyle yoğun

1969 tarihli makalesi ile popüler olan “Kişisel Olan Politiktir” ataerkil yapıda güç ilişkilerinde, üretim, ekonomi ve demokratik alanda kadınların edilgen olarak konumlandırılışına karşı geliştirilen bu söylem, tüm bu sorunların toplumsal yapı ve siyasi erkten kaynaklandığına atıf yapmaktadır. Sloganın popülerleşmesine katkıda bulunan Carol Hanisch’in bu makalesi, aslında kadınların baskılanması sorununu bireysel yollarla çözmenin imkansız olduğunu savunan bir argümandır. **Behrent**, Megan: “The personal and the political, Literature and feminism”, International Socialist Review, Issue 92, <https://isreview.org/issue/92/personal-and-political/index.html>, (Erişim Tarihi: 02.02.2025) Burada bu slogana değinilmesinin sebebi, tarih boyunca kadınların toplumsal cinsiyet perspektifinde konumlandırılışlarının, mevcut siyasal iktidar ve yapı ile bağlantılı olduğunu, toplumda kadınlara olanlara bakış açısının politik olarak şekillendirildiğini tekrar hatırlatma ihtiyacıdır.

⁶ *Virtus* ile Roma arasındaki özdeşlik o denli güçlüdür ki, *virtus* devlet kültürüyle (Antik Roma’da devletin resmen kabul ettiği ve desteklediği tapınma biçimi anlamına gelen bu kültürler, sadece bireysel inançlar ya da halk arasında yaygın olan dini ritüeller değil, aynı zamanda devletin siyasi otoritesini ve ideolojisini güçlendiren resmi dini pratiklerdir) onurlandırıldığında, kült heykeli için seçilen figür, bizzat Roma tanrıçasının silahlı bir Amazon olarak tasvir edilen imgesiyle aynı olmuştur. *Virtus*, bir tanrı değilken bile, Roma’nın gücünü ve erkeksi erdem anlayışını simgeleyen bir kavram olarak devletin resmi kültü haline getirilmişti. O yüzden, “resmi kült” aslında *virtus*’un sadece kişisel bir erdem değil, Roma’nın politik kimliğinin bir parçası olarak yüceltildiğini gösterir. Bu anlamda *virtus*, Roma’nın büyüklüğüyle ilişkilendirilen ve bu büyüklüğün temelinde yer aldığına inanılan bir nitelik olarak kabul edilmiştir ve antik Roma’nın öz-imağının inşasında merkezi bir yere sahiptir. **McDonnell**, Myles Anthony: Roman Manliness: Virtus and The Roman Republic, Cambridge University Press, NewYork 2006, s. 2.

eleştirilere maruz kalmıştır. Örneğin Cicero ve Seneca, Epikürcülüğü ve onun doktrinlerini eleştirerek, haz (*voluptas*) kavramının Roma *virtus*'u ile çeliştiğinden şikayet etmişlerdir. Bununla birlikte, Seneca'nın aksine Cicero, mektuplarında *voluptas* gibi kavramları herhangi bir pişmanlık duymadan kullanır ve erkeksi *virtus* ile erdemsiz *voluptas* arasındaki karşıtlığı somut bir sorun değil, teorik bir ikilem olarak ele alır⁷.

Roma erdemi olan *virtus*, kamusal, savaşta edinilen ve karakter itibarıyla cinsiyetsiz bir niteliğe sahiptir⁸. Bununla birlikte, genel olarak Antik Roma toplumunda, kadınların erdemli olmaları üzerine yapılan değerlendirmeler, erkeklerin erdem anlayışına göre şekillenirdi ve kadınların toplumdaki rolleri genellikle sınırlı kalırdı. Roma toplumunda, kadınların bu tür bir erdeme ulaşması teknik olarak imkansızdı; çünkü bir kadın hiçbir zaman kamusal bir figür değildi ve eylemleri ne kamusal alanda gerçekleşiyordu ne de kahramanca olarak değerlendiriliyordu⁹. Öte yandan, kadınların erişebileceği erdem doğrudan cinsellik, iffet ve aile kavramlarıyla ilişkilidir; zira bu bağlamda *virtus*, iffet (*pudicitia*), utanma duygusu (*verecundia*) ve aileye bağlılık/dindarlık (*pietas*) kavramlarıyla bağlantılıdır¹⁰.

Kadın erdemine sıklıkla verilen örneklerden biri, Livy'nin Lucretia tasviridir¹¹. Lucretia, örnek niteliğindeki erdemi nedeniyle tecavüze uğramış,

⁷ **Gordon**, Pamela: *The Invention and Gendering of Epicurus*, The University of Michigan Press, 2012, s. 112.

⁸ **Gordon**, s. 165-167.

⁹ **Fejfer**, Jane: *Roman Portraits in Context*, Walter de Gruyter, Berlin 2008, s. 17.

¹⁰ **Vierule**, Sofia: *Wicked Women of the Roman World, Women's Disability and Mental Illness in The Imperial Prose*, Master's Thesis, University of Helsinki, 2022, s. 24.

¹¹ **Tit. Liv. 1.57-58**: "... Sabahın alaca karanlığında oraya geldiler. Buradan Collatia'ya ilerlediler. Lucretia, orada kralın gelinine yakışacak bir durumdan çok, farklı bir biçimde bulundu. Onların gördüğü şey, Lucretia'nın dışında diğerlerinin hanımlarının göz kamaştırıcı bir ziyafet sofrasında, genç arkadaşlarıyla hoşça vakit geçirmesiydi. Fakat Lucretia, gecenin bir hayli ilerlemiş saatine rağmen, evinin salonunda oturmuş lamba ışığında çalışan hizmetçileriyle birlikte dokuduğu yünü ile son derece meşguldü. Bu müsabakanın mükafatı olan kadınlık erdemi Lucretia'nın payına düştü. Collatinus ve Tarquiniuslar gelirken hürmetle buyur edildiler. ... Orada zor kullanarak Lucretia'ya kötülük etmek arzusunda olan Sextus Tarquinius yakalandı. Yalnız onun güzelliği değil, fakat aynı zamanda doğruluğu kesinleşmiş iffeti de onu harekete geçirmeye yetmişti. Bununla beraber, onlar şimdilik geceleyin bu çocukça oyuna bir son vererek, ordugahlarına döndüler... Kocasının sorusu 'herşey yolunda mı?' ya Lucretia 'öyle olmaktan çok uzak' diye cevap verdi. 'Bir kadın iffetini kaybederse, herşey nasıl yolunda olabilir? Collatinus, yabancı bir adamın izi senin yatağında durmaktadır. Fakat benim sadece vücudumun kutsallığı bozulmuştur. Kalbim ve ruhum tertemizdir. Ölüm benim şahidim olacaktır. Fakat senin sağ elinin ve sözlerinin verdiği güven, bu kötü ve utanç verici suçu işleyen erkeği cezasız bırakmayacaktır...' 'Ben kendi hesabıma göre, suçsuz olmama

onurunu koruyabilmek için intihar etmiştir. Lucretia, Romalı erdemli kadın figürünün bir modeli haline gelmiş ve Seneca da onu *De Consolatione ad Marciam* (*Cons. Marc.*) (yaklaşık M.S. 40) adlı eserinde örnek olarak kullanmıştır¹².

Esasen Seneca’nın kadınlar hakkındaki sıklıkla küçümseyici ifadeler kullandığı ve bu anlayışın da Stoacı geleneğe uygun olduğu görülmektedir. Stoacılar her ne kadar kadınların erdeme ulaşma kapasitesinin erkeklerle eşit olduğunu savunmuş olsalar da, özellikle geç dönem Stoacılığı, tüm insanların eşit olduğu prensibini korumasına rağmen; bireysel yatkınlık, sosyal statü gibi farklılıkları kabul etmiştir. Romalı Stoacıların bu bakış açısı, kadının Roma toplumundaki ikincil konumunu belirleyen temel faktörlerden biri olmuştur. Dolayısıyla, Stoacı cinsiyet eşitliği anlayışının problemli olduğu ve “cinsiyet eşitliği” kavramının Stoa felsefesinde kullanımının doğru olmadığı ifade edilmektedir¹³.

Seneca, Aulus Cremutius Cordus’un kızı Marcia’ya yazdığı teselli yazılarında (Seneca’nın diyaloglar olarak adlandırılan incelemelerinin parçaları olan, bugün deneme türünde nitelendirebileceğimiz yazıları) *De Consolatione ad Marciam*’da kadınların erdemli olabileceklerini, zira güç ve acıya dayanma konularında, şayet bunlara alışkınlarsa, erkeklerle eşit olabileceklerini ifade etmektedir¹⁴:

rağmen, bu günahtan dolayı kendimi cezasız bırakmayacağım. Ne şimdi, ne de sonra Lucretia gibi iffetsiz bir kadın asla yaşamıyacak’. Elbisesi altına gizlediği hançerini alarak kalbine sapladı... ”. **Livius**, Titus: Roma Tarihi, Ab Urbe Condita Şehrin Kuruluşundan İtibaren, (çev. **Şenbark**, Sabahat), İstanbul 1992, s. 109-112.

¹² İlgili eser Türkçe’ye “Marcia’ya Teselli Üzerine” şeklinde çevirebilir. *De Consolatione* (Teselli Üzerine) üç bölümden oluşmaktadır: Bunlardan biri, oğlunun ölümüne çok üzülen Marcia adında Romalı bir kadına, diğeri annesi Helvia’ya, üçüncüsü de İmparator Claudius’un dilekçe yazmanı azatlı köle Polybius’a yazılmıştır. **Gunhild**, Vidén: Women in Roman Literature: Attitudes of Authors Under Early Empire, Göteborg 1993, s. 114.

¹³ **Manning**, C. E.: “Seneca and the Stoics on the Equality of the Sexes”, (Equality), Mnemosyne, Fourth Series, Vol. 26, Fasc. 2 (1973), s. 170-177.

¹⁴ Seneca, Marcia’nın araya girerek bu *exempla*’ların (Seneca’nın, okuyucusuna bir düşünceyi kanıtlamak veya bir erdemi vurgulamak için geçmişten sunduğu örnekler) kendisi için uygun olmadığını, çünkü bir kadın olduğunu dile getirdiğini hayal eder: “*Unuttunuz ki teselli ettiğiniz kişi bir kadındır; erkeklere ait örnekler aktarıyorsunuz*” (Sen. Cons. Marc. 16.1). Stoacılığın feminist olarak değerlendirilebileceği ya da cinsiyetler arası eşitliği savunup savunmadığı üzerine düşünenler tarafından bu yanıt sıklıkla incelenmiştir. **Loretto**, Franz: “Das Bild der Frau in Senecas philosophischen Schriften”, Ziva Antica, Vol. 27 (1977), s. 123 vd.; **Manning**, C. E.: On Seneca’s “Ad Marciam”, (Marciam), Mnemosyne, Supplementum, Vol. 69, Leiden 1981, s. 12-20. Seneca’nın

Sen. Cons. Marc. (16.1-2)

“Scio quid dicas: oblitus es feminam te consolari, virorum refers exempla. Quis autem dixit naturam maligne cum mulierum ingeniis egisse et virtutes illarum in artum retraxisse? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honesta, libeat, facultas est; dolorem laboremque ex aequo, si consuevere, patiuntur.

In qua istud urbe, di boni, loquimur? in qua regem Romanis capitibus Lucretia et Brutus deiecerunt: Bruto libertatem debemus, Lucretiae Brutum; in qua Cloeliam contempto et hoste et flumine ob insignem audaciam tantum non in uiros transcripsimus: equestri insidens statuae in sacra uia, celeberrimo loco, Cloelia exprobrat iuuenibus nostris puluinum escendentibus in ea illos urbe sic ingredi in qua etiam feminas equo donauimus.”

“Peki, kim doğanın kadınların yetilerini cimrice dağıttığını ve onların erdemini dar bir çerçeveye hapsettiğini iddia edebilir? Bana inanın, onların da aynı güce, aynı onurlu eylemleri gerçekleştirme yetisine sahip olduklarını göreceksiniz-yeter ki istemeye devam etsinler. Eğer alışkanlık kazanmışlarsa, acıya ve zorluklara erkeklerle eşit derecede dayanabilirler.

Tanrım, bu tartışmayı hangi şehirde yapıyoruz? Roma’da! Yani Lucretia ve Brutus’un, Romalıları ezen krala karşı başkaldırdığı şehirde. Biz özgürlüğümüzü Brutus’a borçluyuz, ancak Brutus’un eylemi de Lucretia’ya dayanır. Aynı zamanda, Cloelia’nın olağanüstü cesareti nedeniyle onu neredeyse kahramanlar listesine yazmış bir şehirdeyiz ki o ne düşmandan ne de nehirden korkmuştur. Roma’nın en işlek caddelerinden biri olan Via Sacra’da, atlı heykelinin üzerine oturmuş halde tasvir edilen Cloelia, genç Romalıları meydan okurcasına bir mesaj vermektedir: ‘Biz, kadınlara bile atlı heykeller armağan eden bir şehriz, siz hangi tavırla ilerliyorsunuz?’¹⁵.

Bu pasajda Seneca, Marcia’yı, şimdiye kadar sunduğu örnek figürlerin hepsinin erkek olması nedeniyle cesaretinin kırılmaması gerektiği konusunda inandırmaya çalışmaktadır. Marcia’nın bir kadın olarak bu figürlerin metanetini örnek almaya yeterince donanımlı olmadığı gibi bir varsayımda bulunmaması gerektiğini vurgular. İlk retorik sorusuyla, kadınların doğaları gereği

yanıtı, kadınların da erkekler kadar erdem kapasitesine sahip olduğunu ifade etmek ve bunu kanıtlamak için Lucretia ile Cloelia’nın örnek olaylarını sunmak olur. Bu anlatılar, Roma’da kadınların ahlaki gücünü tarihsel bağlamda vurgulayan örnekler olarak işlev görmektedir. **Laglands**, Rebecca: “A Woman’s Influence on a Roman Text, Marcia and Seneca” in *Women’s Influence on Classical Civilization* (Eds. **Marshall**, Eireann/**Mchardy** Fiona), London 2004, s. 123.

¹⁵ **Loretto**, s.123.

dezavantajlı olmadığını öne sürmekte ve devamında onların erkeklerle eşit potansiyele sahip olduğunu ifade etmektedir. Bir kadın olarak Marcia'nın, büyük erkek figürlerin sergilediği erdemleri taklit etmeye çalışması için, herhangi bir engel bulunmamaktadır. Lucretia ve Cloelia gibi Roma tarihinin ünlü kadın figürleri, kadınların geçmişte de büyük başarılar elde ettiklerini ve dolayısıyla Marcia'nın takip edebileceği birer model olarak görülebileceğini kanıtlamak amacıyla sunulmaktadır. Lucretia ve Cloelia'nın anlatıları, Seneca'nın Roma'nın, kendisinin ve Marcia'nın yaşadığı bu şehrin, kadın cesaretini özellikle besleyen ve tanıyan bir şehir olduğu yönündeki iddiasını desteklemektedir. Seneca bu pasajı, Marcia'nın bir kadın olarak kendi potansiyeline güven duymasını teşvik etmek ve kendisini, erkeklerin erdemlerini örnek alma konusunda cesaretlendirmek amacıyla kaleme almıştır. Seneca esasen, doğrudan erkeklerin ve kadınların yeteneklerini ve güçlerini karşılaştırmaktadır ve kadınların erkeklerle benzer dayanıklılığa ve erdeme sahip olabilecekleri sonucuna varmaktadır. Ancak bu sonuca varırken, kadınların özellikle, acıya alışkın olmaları gerektiğini belirtir ve bu erkeklerin ağrıya dayanıklılığına eş bir durumdur. Seneca bu fikrini, teselli yazısının daha önceki bölümlerinde, Marcia'nın büyük zorluklara dayanmış güçlü zihni ve erdemine atıfta bulunarak doğrulamaktadır. Ancak bu genel geçer olarak kabul gören bir yorum değildir¹⁶.

Cicero'nun, *Tusculanae Disputationes*¹⁷ (**Cic.Tusc**) adlı eserinin iyi bilinen bir pasajında cesareti esasen erkeklere özgü bir özellik olarak tanımlaması¹⁸ ve *Pro Sex. Roscio Amerino* (**Rosc. Am.**) 147'de Caecilia Metella

¹⁶ Laglands, s. 123.

¹⁷ *Tusculanae Disputationes*, Cicero tarafından yaklaşık M.Ö. 45 yılında yazılan, Antik Roma'da Yunan felsefesini, Stoacılığı da içeren, yaygınlaştırmayı amaçlayan beş kitap-tan oluşan bir seri kitaptır. Adını, iddia edildiğine göre Tusculum'daki villasında yazıldığından almıştır. Kızı yakın zamanda ölmüş ve yas sürecinde Cicero kendini felsefi çalışmalarla adanmıştır. Tusculan Disputations, her biri belirli bir tema üzerine beş kitaptan oluşur: Ölümün küçümsenmesi üzerine; Ağrı hakkında; Keder üzerine; Duygusal bozukluklar üzerine; ve Sadece Erdem'in mutlu bir yaşam için yeterli olup olmadığı. <https://www.britannica.com/topic/Tusculanae-disputationes>, (Erişim Tarihi: 11.02.2025).

¹⁸ **Cic. Tusc. 2.43**: "Erdem (*virtus*), erkeğin (*vir*) adından türetilmiştir ve cesaret (*fortitudo*), en çok erkeğe özgüdür; bunun en büyük iki işlevi ise, ölümden ve acıdan korkmamaktır". Cicero'nun *Tusculanae Disputationes*'in 2. kitabında cesareti yalnızca erkeklere özgü bir erdem olarak ele almasına ilişkin değerlendirme için bkz. **Nussbaum**, Martha C.: "The Incomplete Feminism of Musonius Rufus, Platonist, Stoic, and Roman" in *The Sleep of Reason: Erotic Experience and Sexual Ethics in Ancient Greece and Rome* (eds. **Nussbaum**, Martha C./**Sihvola**, Juha), Chicago 2002, s. 323; **Reydam-Schils**, Gretchen: *The Roman Stoics: Self, Responsibility, and Affection*, Chicago 2005, s. 120.

hakkında “bir kadın olmasına rağmen erdemi sayesinde başardı” demesi, oldukça tipik bir nitelendirmedir. Ancak, yalnızca *Rosc. Am. 275*’te değil, aynı zamanda mektuplarında da kadınların cesaretini övmekte ve hatta eşi Terentia ile kızı Tullia’ya yazdığı bir mektupta “sizleri, herhangi bir erkekten daha cesur olarak tanımasaydım...” ifadesini kullanmaktadır¹⁹.

Cicero, *Tusculanae Disputationes*’inde, ağrıdan kaçınmayı kadınsı bir özellik olarak nitelendirmektedir ve daha az ağrı duymalarına rağmen, kadınlar gibi çılgık atan erkeklerle alay etmektedir: *Cic. Tusc. 2.15*. “.. hanc enervatam muliebremque sententiam..”; *Cic. Tusc. 2.46*. “... exclamabis ut mulier...” Zira Cicero için, ağrıya dayanma yeteneği, temel bir erkek özelliğidir. Dolayısıyla, özel durumlarda, bir kadınında bir erkek gibi, benzer erdeme sahip olabileceğini kabul eder. Ancak buradaki kadın erdemi, kamusal erkek cesaretiyle farklılık gösterirdi²⁰.

Bu durumda da, Marcia’nın, *De Consolatione ad Marciam*’da erdemli olarak nitelendirilmesi, kahramanca cesaret sergilemesi veya kamusal eylemleri ile değil, oğlunun ölümü karşısındaki yasını aşmasıyla ilişkilendirilirdi.

Seneca, Marcia için yazdığı teselli metninde, onun bir kadın olmasını dikkate almanın kendisini engellemesine izin vermemektedir: *Sen. Cons. Marc. 1.5*: “Zihninin bu büyüklüğü, senin cinsiyetine ya da uzun yıllardır süregelen üzüntünün yüzüne yansıttığı ifadeye dikkat etmemi yasakladı...” Diğer yandan Seneca, *De Consolatione ad Marciam*’da Marcia’nın, kadın zihninin kusurlarından arınmadıkça, kendi kederiyle yüzleşmeye cesaret edemeyeceğini de belirtmektedir²¹.

Bu ifadede örtük olan düşünce, yas içindeki bir kadına yazmanın olağan dışı ve zor bir eylem olduğu fikridir. Onun kadınlığı ve kederi fazlasıyla görünürdür, zira bedeni, yüzüne yansıyan ifadeler bunu açıkça göstermektedir. Seneca’nın “yasakladı” (*vetuit*) fiilini Latince iki kez kullanması,

¹⁹ Cicero, Marcus Tullius: Pro Sexto Roscio Amerino Oratio ad Iudices, With An Introduction and Notes, edited, after Karl Halm, (ed. Halm, Donkin) London 1897, s. 88; 125.

²⁰ Tuomela, Liisa: Virtues of Man, Woman-Or Human Being? An Intellectual Historical Study on the Views of the Later Stoics Seneca the Younger, Musonius Rufus, Epictetus, Hierocles and Marcus Aurelius on the Sameness of the Virtues of Man and Woman, Dissertation, University of Helsinki 2014, s. 41.

²¹ *Sen. Cons. Marc. (6.1)*: “Nisi te, Marcia, scirem tam longe ab infirmitate muliebris animi quam a ceteris vitiis recessisse et mores tuos velut aliquod antiquum exemplar aspici, non auderem obviam ire dolori tuo”. <https://www.thelatinlibrary.com/sen/sen.consolatione2.shtml>, (Erişim Tarihi: 11.02.2025).

Marcia'nın cinsiyetini göz ardı etmenin kendisi için bir çaba gerektirdiğini ima etmektedir. Seneca, Marcia'yı bir paradoks olarak sunmakta ve durumu alışılmadık, hatta bir ikilem olarak resmetmektedir. Bu bağlamda, karşısında duran bazı gerçeklerden bilinçli olarak yüz çevirmesi gerektiğini vurgulamaktadır²².

Seneca, erdem (*virtus*) ile karşıtlık oluşturacak şekilde, birçok eserinde, kadınların erdem dışı davranışlarını ve genellikle kadınlara özgü kusurları detaylı bir şekilde betimlediği gibi, kadınlara sıklıkla “zayıflık ve yumuşaklık” gibi özelliklerin atfedildiğini de vurgulamaktadır. Zira kadınlar tarafından elde edilen *virtus* ve erdemlilik genellikle “iffet ve cinsel ahlakla” ilişkilendirilerek kabul edilmektedir²³.

Virtus, Antik Roma'da özel bir erdemdir. Erkeksi güçler olarak algılanan yiğitlik, erkeklik, mükemmellik, cesaret, karakter ve değer çağrışımları-

²² Laglands, s. 121.

²³ Tuomela, s. 48. Seneca'nın, en azından ilk bakışta, kadınları bu bağlamda erkeklerle kıyasladığı ve kadınların ancak “kadınsı zayıflıklarını” aşarak erdem (*virtus*) ve diğer erdemleri gösterebileceğini düşündüğü doğrudur. Bu durum, bazı araştırmacılar tarafından Sen. Cons. Marc. (16.5.)'e dayanarak, kadınların ancak “büyük erkeklerin seviyesine yükseldiklerinde” erdemli sayıldıkları veya hatta doğrudan “büyük erkekler” ya da sadece “erkekler” olarak görüldükleri şeklinde yorumlanmaktadır. Ancak bu noktada, aceleci bir şekilde kapsamlı sonuçlara varmamak gerekir. Zira, Seneca'nın ifadeleri büyük ölçüde geleneksel toplumsal cinsiyet dilinden ve kelime kullanımından kaynaklanmaktadır. Örneğin, erkeğe özgü (*virilis*) kelimesi genellikle olumlu bir anlam taşıırken, kadına özgü (*muliebris*) kelimesi olumsuz bir bağlamda kullanılmıştır. Loreto, s. 127. [Latince'de, en azından eğitilmiş erkekler tarafından üretilen yazılı metinlerde erişilebildiğimiz dil düzeyinde, ahlaki nitelikleri tanımlayan kelime dağarcığı, sıklıkla erkek ve kadın arasındaki farkları ve karşıtlıkları ifade eden kelime dağarcığıyla örtüşmektedir. Etik felsefenin temel terimleri, bu nedenle çarpıcı bir şekilde toplumsal cinsiyetle ilişkilidir. Mevcut kaynaklarda bulduğumuz Latince, erkekleri ayrıcalıklı kılmakta ve “erkekliği” her şeyin iyi olduğu anlamına getirmektedir] Laglands, s. 118. Ayrıca, Seneca'nın amacı, okuyucularını, özellikle “zayıf” kadınların üzerinde konumlandırarak onların güçlü ve erdemli olduklarına ikna etmektir. Marcia ve Helvia'ya yazarken, onları diğer “zayıf” kadınların üzerine çıkartmakta; erkek okuyuculara hitap ederken ise, genel olarak kadınları “zayıf” olarak konumlandırarak bu stratejiyi kullanmaktadır. Bunun yanı sıra, Sen. Cons. Marc. 16.5.'te asıl vurgunun erdem (*virtus*) olduğu unutulmamalıdır. Seneca burada özellikle bu erdeme odaklanmaktadır. Dolayısıyla, onun “*feminas quas conspecta virtus inter magnos viros posuit*” (görmekli erdemlin büyük erkekler arasına yerleştirdiği kadınlar) ifadesini kullanırken, kadınların sahip olduğu *virtus*'un, büyük erkeklerin *virtus*'uyla tamamen aynı (ya da en azından benzer) olduğunu vurgulamak istediği düşünülebilir. Bu durum, kadınların erkeksileştiği ya da doğrudan erkek gibi görüldüğü anlamına gelmemektedir. Williams, Craig A.: Roman Homosexuality: Ideologies of Masculinity in Classical Antiquity, (Roman Homosexuality), New York 2010, s. 145-146.

nı taşır; ki terimin kökenini teşkil eden “*vir*” ifadesi “adam/erkek” anlamına gelmektedir. Bu nedenle *virtus*, Roma imparatorlarının da sıkça ifade edilen özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim *virtus*, muhtemelen *vir* ile olan ilişkisi nedeniyle de kadınlara nadiren atfedilirdi²⁴.

Antik Roma’da kadınlara özgü temel erdem *pudicitia*, yani “ıffet” veya “namus”tu²⁵. Cumhuriyet dönemi Latince’sinde *virtus* kelimesi kadınlara neredeyse hiç atfedilmemiştir; bu durum, büyük ihtimalle kelimenin köken itibarıyla erkek (*vir*) ile olan, yukarıda bahsi geçen etimolojik bağlantısından kaynaklanmaktadır²⁶.

Klasik Öncesi Latince’de *virtus* kelimesinin kadınlara atfedildiği nadir örneklerden biri yalnızca Plautus’un *Amphitruo* (*Amph.*)²⁷ eserinde yer almaktadır. Ancak bu kullanım, bağlam itibarıyla komik bir cinsel rol değişimini yansıtmaktadır. Eserde *Jupiter*, *Amphitruo* kılığına girerek, aldatıldığını düşünen ve haksız yere suçlanan eşi *Alcumena*’yı yatıştırmaya çalışır. Bunu yaparken, *Jupiter* itaatkar bir kadının rolünü üstlenir ve örneğin “*oro obsecro*” (yalvarırım, rica ederim) ifadesini kullanır (*Amph. 923*). Öte yandan, öfkeli *Alcumena* ise, agresif bir erkek rolüne büründürülmüştür. Burada *Alcumena*, kendisi için *virtus* iddiasında bulunarak, Roma’nın boşanma formülünü ilan eder. Böylece, Roma’da *virtus* kavramının kadınlarla ilişkilendirilmesinin, ancak toplumsal cinsiyet rollerinin ters yüz edildiği bir bağlamda mümkün olduğu görülmektedir²⁸.

Geç Cumhuriyet dönemi Latincesinde ise *virtus*, çok nadir durumlarda kadınlara atfedilmiştir. M.Ö. 80 yılında yaptığı bir konuşmada (*Rosc. Am.*

²⁴ Roma’da *virtus* kavramı geleneksel olarak ideal erkeklik ve kamusal cesaret ile ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle, Roma tarihi boyunca bu kavramın kadınlara uygulanması oldukça karmaşık bir mesele olmuştur, zira birçok yazar, kadınların erdemli eylemlerde bulunabileceğini belirtse de, *virtus*’un esasen erkekliğe özgü olduğu kabul edilmiştir. Roma’daki kadınlık anlayışı, bir bakıma eksik ya da “bozulmuş” bir erkeklik olarak yorumlanabilir. *Vierule*, s. 3.

²⁵ *Pudicitia* için bkz. *Plaut. Amph. (839)*; *Stich. (99-101)*; *Ter. Adel. (345-346)*.

²⁶ *Laconi*, Sonia: *Virtus: Studio Semantico e Religioso dalle Origini al Basso Impero*, Cagliari 1988, s. 18-19.

²⁷ *Amphitryon* veya *Amphitruo*, oyun yazarı Titus Maccius Plautus tarafından erken Roma tiyatrosu için yazılmış bir Latince oyundur. Plautus’un mitolojik bir konu üzerine yazdığı tek oyundur. Oyun büyük ölçüde günümüze ulaşmıştır, ancak son bölümünde büyük bir eksik bölüm vardır. Oyunun konusu, *Amphitryon*’un *Jupiter* tarafından *Alcumena*’nın baştan çıkarılmasına karşı kıskanç ve şaşkın tepkisini içerir ve *Herkül*’ün doğumuyla sona erer. *Jupiter*’in oğlu *Merkür*’ün, babası içerideyken evin dışında nöbet tuttuğu ve önce *Amphitryon*’un hizmetkârı *Sosia*’yı, sonra da *Amphitryon*’un kendisini kızdırarak eğlendiği bir alt konu vardır. [https://en.wikipedia.org/wiki/Amphitryon_\(Plautus_play\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Amphitryon_(Plautus_play)), (Erişim Tarihi: 05.03.2025).

²⁸ *McDonnell*, s. 162.

27) Cicero, Caecilia Metella’nın erdem (*virtus*), sadakat (*fides*) ve özen (*diligentia*) sergilediğini belirtmektedir. Burada *virtus*’un “cesaret” anlamında kullanıldığı açıkça görülmektedir. Zira Metella, suikastçılar tarafından takip edilen bir adama yardım ederek bu erdemi sergilemiştir. Buna ek olarak, Cicero’nun iç savaş nedeniyle ailesinden ayrı kaldığı dönemde yazdığı iki mektupta, biri eşi Terentia’ya, diğeri ise, dostu Atticus’a hitaben kaleme alınan yazılarında, kızı Tullia’nın *virtus*’undan bahsettiği görülmektedir²⁹:

Epistulae ad Familiares (Fam. 14.11)

“*cuius summa virtute et singulari humanitate graviore etiam sum dolore adfectus nostra factum esse negligentia ut longe alia in fortuna esset atque eius pi etas ac dignitas postulabat.*”

“Onun üstün *virtus*’u ve eşsiz iyiliği nedeniyle, büyük bir üzüntü yaşadım; zira benim ihmalkarlığım yüzünden, kendisi evlatlık saygısı ve toplumsal konumu gereği layık olduğu koşullardan çok farklı bir durumda bulunuyor.”

Epistulae ad Atticum (Att. 10.8)

“*cuius quidem virtus nririfica. quo modo ilia fert publicam cladem, quo modo domestic as tricas!*”

“Onun *virtus*’u gerçekten hayranlık uyandırıcıdır; kamusal felaketleri ve özel zorlukları göğüsleme biçimi ise, son derece etkileyicidir!”

Her iki metinde de *virtus* büyük olasılıkla Cicero’nun yokluğunda ve siyasi rakiplerinin iktidarda olduğu dönemde Tullia’nın Roma’da sergilediği cesareti ifade etmektedir. Ancak ikinci metinde, *virtus*’un anlamı yalnızca kamusal alandaki cesaretle sınırlı kalmayıp, özel yaşama dair nitelikleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bununla birlikte, bu tür kesin ve koşulsuz *virtus* atıfları oldukça nadirdir. Bir kadına *virtus* atfedildiğinde, genellikle bu erdemin anlamı başka bir kelimeyle açıkça belirtilir. Örneğin, Cicero, M.Ö. 58’de sürgünden eşine yazdığı bir mektupta Terentia’nın *virtus*’unu överken, bu erdemin hangi bağlamda kullanıldığını vurgulamak için ek ifadeler kullanmaktadır³⁰:

Fam. 14.1

“*Et litteris multorum et sermone omnium perfertur ad me incredibilem tuam virtutem et fortitudinem esse teque nec anirni neque corporis laboribus defatigari. me nriserum! te ista virtute, fide, probitate, humanitate in tantas aerumnas propter me incidisse.*”

²⁹ McDonnell, s. 163.

³⁰ McDonnell, s. 163-164.

“Birçok mektuptan ve herkesin sözlerinden, senin *virtus*’unun ve cesaretinin inanılmaz olduğu ve ne ruhsal ne de bedensel zorluklar karşısında yılmadığını bana bildirilmektedir. Ne talihsizim ki! Sen, *virtus*’un, sadakatin, dürüstlüğü ve iyiliğinle, benim yüzümden böylesine büyük sıkıntılara düştün.”

Erken İmparatorluk Dönemi Latincesinde kadınların *virtus*’una yapılan diğer göndermelerde de genellikle cesaret anlamı ön plandadır. Öte yandan, *virtus* kelimesinin etik anlamı, kadınlara daha çok İmparatorluk Dönemi yazıtlarında atfedilmektedir³¹.

Seneca, kadınlara özgü ve en çok saygı gören başlıca erdemler arasında mahcubiyet/ edep/utanma duygusu/ alçakgönüllülük (*verecundia*) ve iffet/cinsel erdem (*pudicitia*³²) gibi değerleri sayarken, tamamen kadim Roma geleneği içinde yer almaktadır; bu gelenek, özellikle Roma mezar yazıtlarında³³ son derece belirgin bir biçimde karşımıza çıkmaktadır³⁴.

Örneğin *De Matrimonio* adlı fragmanlara bakıldığında: “En bilge kişinin (yani Seneca’nın) sözü şudur: İffet (*pudicitia*) her şeyden önce korunmalıdır; çünkü iffetin kaybıyla tüm erdemler çöker. Kadınlara özgü erdemler içinde en üst sırada yer alan budur”. Bu ifadeyi takip eden bölümlerde de, konuya ilişkin çeşitli örnekler verilmektedir³⁵.

Bir kadının yüksek ahlaki değerlerini temsil etmesinin en temel yolu *pudicitia* idi. Bu terim öncelikli olarak cinsel namus veya erdem anlamında

³¹ İmparatorluk Dönemi yazıtları hakkında daha fazla bilgi için bkz. **Laconi**, s. 20-21.

³² Bir kadının, kararlılık (*constantia*), sadakat (*fides*) ve özellikle iffetini/namusunu (*pudicitia*) korumak için elinden gelen her şeyi yapması beklenirdi. *Pudicitia*, zamanla imparatorluk sikkelerinde bile yer alan ilahi bir kişileştirme haline gelmiş olup, özellikle evli kadınlarla ilişkilendirilmiş ve onların doğurganlıkları (*fecunditas*) ile yakından bağlantılı görülmüştür. Dolayısıyla, bir kadının çocuklarını kusursuz bir erdem çerçevesinde dünyaya getirmesi gerektiği düşünülmekteydi. Bu anlayışın en güçlü şekilde yansıdığı iyi bilinen, yukarıda bahsi geçen Lucretia’nın iffetini korumak üzere intihar ettiği efsane sonrasında, Valerius Maximus, *Facta et Dicta Memorabilia* (6.1.1.)’de Lucretia’yı “Roma iffetinin öncüsü” (*dux Romanae pudicitiae*) olarak tanımlamış ve onun Roma kadınlarının erdem anlayışındaki merkezi rolünü vurgulamıştır. **De la Bédoyère**, Guy: *Domina: The Women Who Made Imperial Rome*, Yale 2018, s. 23.

³³ Örneğin, bir mezar yazıtında “Burada, Marcus’un en iyi ve en güzel eşi Amymone yatmaktadır; çalışkan (*lanifica*), dindar (*pia*), iffetli (*pudica*), tutumlu (*frugi*), erdemli (*casta*) ve evine bağlı (*domiseda*) bir kadındı.” (CIL VI 11602 = Dessau 8402). Burada, kadim Roma’da bir kadından (özellikle bir *matronadan*) beklenen tipik erdemler neredeyse eksiksiz bir şekilde sıralanmaktadır. **Loretto**, s. 120, dn. 9.

³⁴ **Loretto**, s. 120.

³⁵ **Trillitzsch**, Winfried: *Seneca im Literarischen Urteil der Antike* (2 Bände) Darstellung und Sammlung der Zeugnisse, Amsterdam 1971, s. 370-375.

kullanılmıştır. *Pudicitia* sıklıkla iffet veya alçakgönüllülük olarak da çevrilse de, bu çeviriler tam anlamıyla kavramı karşılamaya yeterli olmamaktadır. Çünkü Antik Roma'da bir kadını ahlaki kılan unsurlar yalnızca bu kavramlarla sınırlı değildi. *Pudicitia*'yı en iyi anlamının yolu, onu erkeklere özgü *virtus* kavramıyla karşılaştırmaktır. *Virtus*, doğrudan erkeksilik veya erkek gücü olarak çevrilir ve erkekler için, *pudicitia*'nın kadınlar için taşıdığı önemi temsil eder. *Virtus* doğası gereği açıkça gösterilmeliyken, *pudicitia* ise, daha incelikli bir şekilde ifade edilmeliydi. *Pudicitia* standartları, bir kadının bu erdemi gösterebilmesi için ince bir denge kurmasını gerektiriyordu; aşırı sergileme, onun aslında *pudicitia*'ya sahip olmadığını düşündürebilirdi. Sonuç olarak *pudicitia* ve *virtus*, Roma toplumunda cinsiyet rollerini belirleyen temel ahlaki ilkeler olarak görülmüştür³⁶.

Cicero, M.Ö. 52 yılında kaleme aldığı *De Legibus* adlı eserinde, erdemnin yalnızca erdemli olmak için aranması gerektiğini ve bireyin iyi davranışlardan elde edebileceği dışsal faydaların bu amaçtan bağımsız olması gerektiğini ifade etmektedir. *Pudicitia* da kadın erdeminin bir göstergesi olarak, açıkça Cicero'nun bu mantığına uymaktadır. Gerçek *pudicitia* sergileyen bir kadın, erdemli olduğunu göstermek için çaba sarf edemezdi; bunun yerine, bu erdemin doğal olarak onun kişiliğinde kendiliğinden ortaya çıkması beklenirdi. *Pudicitia* sadece bir karakter özelliği değil aynı zamanda fiziksel bir özellikti; bir kişinin görünüşü, ahlakının bir göstergesi olarak görülmüyordu. Bir erkeğin veya kadının, kendisini toplum içinde sunma şekli ve etkileşimde bulundukları kişiler, başkalarının kendi *pudicitia*'larını yargılamasına neden olurdu. Örneğin, bir kadının kocasından başka erkeklerle ilişki kurduğu görülürse, insanlar onun *pudicitia*'sı hakkında olumsuz bir yargıya varırdı³⁷.

Bir diğer yazar, Stoa felsefesinin önemli isimlerinden Genç Seneca (Seneca the Younger) da, *pudicitia*'nın özellikleri hakkında da yazmıştır. M.S. 41-49 yılları arasında Korsika'daki sürgünü sırasında annesi Helvia'ya hitaben kaleme aldığı mektuplarda, onun *pudicitia*'sını övmektedir.

³⁶ *Pudicitia*, bireyin davranışını sosyal olarak kabul edilebilir olarak düzenleyen, daha genel bir kelimedenden *pudor* yani utanç duygusundan türemiştir. *Pudicitia* çoğunlukla kadınların tanımlayıcı bir özelliği idi, ancak eril cinsel normlara uymayan erkeklerin de, dişi küstahlık, cinsel utanmazlık sergiledikleri durumları ifade etmek üzere de kullanılmaktaydı. **Joseph**, Kathryn: *Pudicitia: The Construction and Application of Female Morality in the Roman Republic and Early Empire*, Master's Thesis, Master of Arts in Ancient Greek and Roman Studies, Massachusetts 2018, s. 30.

³⁷ Cicero, *De Legibus* (Sec. XVIII), <https://topostext.org/work/752>, (Erişim Tarihi: 05.03.2025).

Seneca'nın annesi hakkında yazdıkları, Cicero ile arasındaki yaklaşık yüz yıllık zaman dilimine rağmen *pudicitia* kavramının büyük ölçüde değişmeden kaldığını göstermektedir³⁸.

Ancak Cicero ve Seneca arasındaki en temel fark, ahlaki yargılamaya tabi tutulan öznenin cinsiyetidir. Erkek erdemi, açıkça sergilenmeli ve siyasi ya da askeri kariyer gibi kamusal başarılar yoluyla kazanılmalıdır. Buna karşın, kadın erdemi, açıkça bastırılmış olmaktan doğar. *Pudicitia*'nın özünde, kadınlar üzerinde dışsal bir kontrol mekanizması kurulması ihtiyacı yatmaktadır. Ayrıca, kadınların kendi içsel "zayıflıklarını" kontrol etmesi gerektiği beklentisi de bu kavramın temel unsurlarından biridir³⁹.

Seneca, annesine yazdığı mektupta, kadına atfedilen sözde kusurlara göndermede bulunur, onun "kadınlığa özgü bahaneler" (*muliebris excusatio*) kullanmamasını ister ve şu ifadeyi kullanır:

Sen. Cons. Helv. 16.1

"...non potest muliebris excusatio contingere ei, a qua omnia muliebria vitia afuerunt."

"Kadınlığa özgü mazeretler, tüm kadınsal kusurlardan arınmış olan [Seneca'nın annesi] için geçerli olamaz."⁴⁰

Burada, kadınlara atfedilen olumsuz özellikler ele alınmakta ve Seneca, annesinden kadın olmasını bahane olarak kullanarak, sürgünü için uzun süre yas tutmamasını istemektedir. Seneca, Antik Roma'da atalarının kadınların yas tutma süresini on ay ile sınırlandıran bir karar aldığını belirterek, kadınlara yönelik sosyal beklentileri de vurgulamaktadır. Bu bakış açısı, kadınların duygusal tepkilerinin dahi denetlenmesi gerektiğine dair Roma'daki güçlü bir ahlaki ve toplumsal anlayışı yansıtmaktadır⁴¹.

Seneca, *impudicitia*'yı, iffetsizlik, ahlaki zayıflık, büyük bir kötülük olarak tanımlamaya devam ederken, annesinin bundan asla etkilenmediğini vurgulamaktadır. Ona göre, *impudicitia* sahibi olmak aynı zamanda gösteriş düşkünlüğü ve kibir taşımak anlamına gelir. Seneca, annesine hitaben yazdığı mektupta, onun diğer erdemsiz kadınlar gibi mücevher, makyaj veya teş-

³⁸ Joseph, s. 32.

³⁹ Antik Roma düşüncesinde, *impudicitia*'ya ek olarak, kadınlar kişilik ve cinsiyet özellikleri nedeniyle erdemli değillerdir. Kadınları, o zamanın düşüncesinde, erdemden normal olarak ayıran, kadınlara özgü bu özelliklerden biri, bir karakter kusuru olan "*muliebre vitium*" yani eksiklik/zayıflıktır. Bu özellikten kurtulan kadınlar büyük saygı görürlerdi. Joseph, s. 33.

⁴⁰ Sarılioğlu, Kenan (çev.): Seneca, Teselliler, Ankara 2021, s. 84-85.

⁴¹ Joseph, s. 33.

hir edici kıyafetlere asla ilgi duymadığını söyler. Ayrıca, hamileliklerini hiçbir zaman saklamadığını ve yaş göstergesi olarak görülebileceği için sahip olduğu çocuk sayısından dolayı hiçbir rahatsızlık duymadığını belirtir⁴².

Seneca, annesinin erdemli doğasını büyük bir değer olarak görmekte ve onun, kendi sürgünü sebebiyle yaşadığı üzüntüyü aşmasında bu erdemin belirleyici olacağına inanmaktadır. Ancak, mektubu incelediğimizde, annesinin yas sürecinde nasıl erdemli kalacağını bilemeyeceğini ve bunu ona kendisinin öğretmesinin gerekli olduğunu düşündüğü açıkça görülmektedir⁴³.

Bu mektubun gerçekten Helvia'ya gönderilmiş olup olmadığı ya da aynı zamanda bir felsefi söylem biçimi olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği kesin olmamakla birlikte⁴⁴, Seneca'nın annesine hitaben bu ifadeleri kullanması oldukça anlamlıdır. Bu mektuptaki düşünceler ve duygular, dönemin toplumsal algılarını ve kadınlardan beklenen erdem anlayışını yansıtmaktadır. Seneca'nın annesine yönelik öğütleri, yalnızca bireysel bir mesaj olmanın ötesinde, dönemin genel ahlaki ve toplumsal değerleriyle örtüşen yaygın bir anlayışı temsil etmektedir.

Seneca'nın kadınlar hakkında yaptığı olumsuz yorumların, esas olarak onun felsefesine dayanmadığı, aksine başka düşüncelere dayandığının inandırıcı bir şekilde ortaya konulabileceği ifade edilmektedir. Erkeğe özgü (*virilis*) sıfatının övgüyle, kadına özgü (*muliebris*) sıfatının ise, çoğunlukla eleştirel bir anlamda kullanılması, her şeyden önce dönemin ortak kanaatine (*communis opinio*) uygundur; bu ortak kanaatte kadın, “zayıf cinsiyet” olarak görülmekteydi. Ayrıca, bu kullanım, Yunan-Roma toplumunda kadının ikincil konumunu yansıtmakta ve nihayetinde, Antik Çağ'da oldukça yaygın olan kadının aşağı konumda olduğu yönündeki inançla bağlantılı görünmektedir⁴⁵. Roma'da kadının, Yunan toplumuna kıyasla daha yüksek bir değere

⁴² Sarıalioğlu, s. 85.

⁴³ Sarıalioğlu, s. 85.

⁴⁴ Joseph, s. 34.

⁴⁵ Vergilius bile *Aeneis*'in (4.569 vd.) bir bölümünde “*Varium et mutabile semper femina*” (Kadın daima değişken ve kararsızdır) diyerek bu görüşü dile getirmiştir. Vergilius'un *Aeneis*'teki bu sözü, özellikle Dido'nun Aeneas'a karşı duygusal tepkilerini anlatırken kullanılmış ve dönemin yaygın kadın algısını yansıtan küçümseyici bir ton taşımaktadır. Bu ifade ile, opera severlerin yakından tanıdığı “La donna è mobile...” (Kadın değişkendir) sözleriyle ünlü Verdi'nin Rigoletto operasında da bir paralellik bulunabileceği söylenebilir. Kadınların değişken ve kararsız oluşuna ilişkin bu ifade, Antik Çağ'dan itibaren kadınların değişken, güvenilmez ve istikrarsız olarak görüldüğüne dair yaygın bir düşüncüyü yansıtır. Vergilius'un bu sözleri, *Aeneis* destanında Dido'nun değişen ruh ha-

sahip olduğu bilinse de, bu düşüncenin Antik Roma’da da izlerini sürmek mümkündür⁴⁶.

Sonuç olarak, Seneca’nın kadın imgesi, bir yandan Roma’nın geleneksel kadın anlayışına dayanırken, diğer yandan Stoacı felsefenin kadın ve erkek arasında zihinsel ve etik eşitlik öngören yönleriyle şekillenmiştir. Seneca, erkeklerin ve kadınların etik açıdan eşit olduğunu kabul ederken, toplumsal pratikte kadınların ikinci planda kaldığı gerçeğini de göz ardı etmemiştir. Bu bağlamda, onun kadın hakkındaki görüşleri çelişkili ve çok katmanlı bir yapı sergilemektedir⁴⁷.

Romalılar, Cicero ve Iulius Caesar’ın zamanına kadar, boşanmanın yaygın olmasına rağmen, tek erkekle evlenmiş bir kadın anlamına gelen *univira* diye anılan kadın kişiliğini idealleştirmişlerdir. *Univira* olma ideali, tamamen Roma’ya özgü bir kavram olup, Yunan dünyasında doğrudan bir karşılığı bulunmamaktadır. *Univira* kavramı başlangıçta dini ve ritüel bir anlam taşımaktaydı ve yalnızca üst sınıf kadınlara özgü bir nitelik olarak kabul ediliyordu. Ancak, zamanla bu kavram, belirli bir dini bağlam veya sosyal sınıfa bağlı olmaksızın, “iyi eş”in sıfatlarından biri haline gelmiştir. Bir *univira*, yalnızca bir kez evlenmiş ve eşinden önce ölmüş bir kadın olarak tanımlanıyordu⁴⁸.

Bununla birlikte, bu ideal, dul bir kadının vefat eden eşine duyduğu sevgi ve sadakat düşüncesiyle yakından bağlantılıydı. Burada ayrıca, Augustus’un evlilik yasalarının eski Roma ahlaki değerlerini teşvik etme amacı taşımasına rağmen, dul kadınları yeniden evlenmeye zorunlu kıldığına da değinmek gerekir. Bu durum, *univira* idealine doğrudan ters düşen bir uygulamaydı⁴⁹.

line atıfta bulunurken, Verdi’nin operasındaki benzer ifadede de benzer bir kadın imajını çağrıştırmaktadır. **Loretto**, s.120, dn.12.

⁴⁶ **Loretto**, s. 120-121.

⁴⁷ Seneca, kadınlar hakkında sadece eleştirel değil, övgü dolu yorumlar da yapmıştır. Özellikle eşi Paulina’ya derin bir sevgi beslediğini göstermektedir. Bkz. Seneca, *Epistulae Morales ad Lucilium (Epistulae)* (104.2). Ayrıca kadınların eşleri için teselli kaynağı olabileceğini, onların görevlerinin erkeklerinkinden aşağı kalmadığını ve eşlerini doğru yola sevk edebileceğini belirtmektedir. Ancak, bu ifadeler daha çok Roma toplumunun kadına attığı geleneksel rol çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bununla birlikte, Seneca’nın *Epistulae* (94.26)’da savunduğu gibi, erkeğin eşinden sadakat beklerken kendisinin zina yapmasını meşrulaştırması ahlaki olarak kabul edilemez bir çifte standarttır. Bu, Roma toplumunda yaygın olan “çifte ahlak” anlayışına karşı Seneca’nın eleştirel bir duruş sergilediğini göstermektedir. **Loretto**, s. 120-121.

⁴⁸ **Lightman**, Marjorie/**Zeisel**, William: “Univira: An Example of Continuity and Change in Roman Society”, *Church History*, Vol. 46, No.1, 1977, s. 19-26.

⁴⁹ **Dixon**, Suzanne: *The Roman Mother* (Routledge Revivals), London 2014, s. 22.

Lucius Valerius Flaccus (M.Ö. 195’te *consul* olarak görev yapmış, Cumhuriyet Dönemi senatörlerinden, M.Ö. 3-M.Ö. 2.yy.)’a göre, kadınlar isteyerek erkeklere hizmet eder ve bir baba ya da eşin ölümüyle ortaya çıkan özgürlükten hoşlanmazlardı. Cumhuriyet Dönemi’nin başlarına ilişkin yapılan çalışmalar da Romalı kadınların kendilerini konumlandırmalarına dair benzer bir değerlendirme sunmaktadır⁵⁰.

Cumhuriyet Dönemi’nin başlarının *univira*’sı, hayatı boyunca babasının veya eşinin *auctoritası* altında yaşayan, yüksek sosyal statüye sahip bir kadın olarak tanımlanmaktadır. Aslında, *univira*, ideal *matrona* ile özdeşti ve yerine getirdiği törensel görevler ister dini ritüellerde ister evlilik törenlerinde eşlik eden onurlu kadın (*univira pronuba*) olarak, erken Roma toplumunun sosyal açıdan seçkin ve uygun şekilde evlenmiş kadınlar için öngördüğü rollerdi⁵¹.

Univira kavramı aynı zamanda iyi talihin varlığını da ima etmekteydi; çünkü bir kadının uzun ömürlü bir babaya ve eşe sahip olması, onun uğurlu olduğunun bir göstergesi olarak görülüyordu. Hayatında yetim ya da dul kalmasına neden olacak herhangi bir talihsizlik yaşamayan ve doğrudan babasından kocasına geçen bir kadın, iyi talihin ve uğurlu bir kaderin simgesi olarak değerlendirilmekteydi⁵².

Kadınlara atfedilen bir diğer özellik ise, sevinçli ve rahat bir yaşamın bir sonucu olan “*mollitia*” yani yumuşaklıktır. Latince metin geleneğini şekillendiren toplumsal cinsiyet perspektifinden önemli bir kavram olarak yumuşak (*mollis*) sıfatı ve bununla bağlantılı olarak yumuşak bir şekilde (*molliter*), *mollitia* veya yumuşaklık, gevşeklik (*mollities*) ve yumuşatmak, gevşetmek (*mollire*) terimleri karşımıza çıkmaktadır. Bu kelime grubu ile insanlara atıfta bulunulduğunda, kadınlıkla yakından ilişkilidir. Bir erkeğe *mollitia* atfedilmesi, Roma toplumsal normlarında, kadınsı olarak görülen, fiziksel olarak yumuşaklık ve hassasiyet, davranışsal olarak korkaklık, kendine aşırı düşkünlük ya da irade zayıflığı, kadınsı erotik bir tarzın benim-

⁵⁰ Lightman/Zeisel, s. 20.

⁵¹ Gagé, Jean: *Matronalia*. Essai sur les dévotions et les organisations culturelles des femmes dans l’ancienne Rome, Bruxelles 1963, s. 120-122.

⁵² Bir *matrona-univira* olarak dini ritüellere ya da evlilik törenlerine katıldığında, onun varlığının törenin kutsanmış bir evlilik ve bereket getirmesine katkıda bulunduğuna inanılıyordu. *Univira* kavramı, yalnızca tek bir evlilik yapmış olmayı değil, aynı zamanda kadının yaşamı boyunca dul kalmadan, doğrudan babasından kocasına geçmiş olmasını ve böylece iyi talih ile kutsanmış bir yaşam sürmesini de ifade ediyordu. Bu nedenle, bir *matrona-univira*’nın düğün veya dini törenlere katılımı, törene katılan diğer kadınlara da aynı iyi talihin ve uğurlu kaderin aktarılmasına vesile olacağı düşüncesiyle değerlendiriliyordu. Lightman/Zeisel, s. 20.

senmesi bir dizi özelliği ona yükler. Ayrıca cinsiyetinden bağımsız olarak bir kişi, sevinçli, rahat, hafif bir yaşam sürdürdüğünde, zihninin kadınsı hale geldiği, hatta bu şekilde yaşam süren erkeklerin de “erkeklikten saptığı” kabul edilmekteydi⁵³. Buradan anlaşılan, Roma toplumunda, toplumsal cinsiyet perspektifinde esasen kadınların bu sayılan özellikleri taşıdıklarını düşünmeleri sebebi ile, bu özellikleri tamamen cinsiyete dayalı olarak kadınlara atfederek, “*mollitia*” nitelendirmesi yaptıklarıdır.

Seneca, erkekleri ele alırken, kadınlara atfedilen zayıflıklara sık sık değinir. Özellikle öfke teması çerçevesinde, öfkeli erkekleri kadınlara ve çocuklara benzetir ve öfkenin özünde kadınsı ve çocuksu bir özellik olduğunu öne sürer⁵⁴.

Sen. *Ira*. 1.20.3

“Multum, inquam, interest inter sublimem animum et superbum. Iracundia nihil amplum decorumque molitur; contra mihi videtur veteris et infelicis animi, imbecillitatis sibi conscii, saepe indolescere, ut exulcerata et aegra corpora, quae ad tactus levissimos gemunt. Ita ira muliebre maxime ac puerile vitium est. ‘At incidit et in viros.’ Nam viris quoque puerilia ac muliebria ingenia sunt.”

“Yüce bir ruh ile kibirli bir ruh arasında büyük bir fark vardır. Öfke, ne yüce ne de saygın bir şey üretir; aksine, bana kalırsa, öfkelenmek, uyuşuk ve talihsiz bir ruhun, kendi zayıflığının farkında olan bir zihnin göstergesidir. Bu, tıpkı en hafif dokunuşta bile inleyen, iltihaplanmış ve hasta bedenler gibidir. Dolayısıyla, öfke en çok kadınsı ve çocuksu bir kusurdur. ‘Ama bazen erkeklerde de görülür.’ Evet, çünkü erkeklerin de çocuksu ve kadınsı doğaları olabilir.”

Bu pasajda Seneca, öfkenin bilgelik ve ruhsal güçle bağdaşmadığını vurgularken, onu kadınsı ve çocuksu bir zaaf olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda, öfkenin erkeklerde de görülebileceğini kabul etmekle birlikte, bu tür bir öfkeyi erkeklığe değil, erkeklerin içindeki çocuksu ve kadınsı eğilimlere bağlamaktadır. Bu ifade, Roma toplumundaki cinsiyet algılarını ve Stoacı düşüncede erkeklığe yüklenen erdemli bilgelik idealini yansıtmaktadır⁵⁵.

⁵³ Williams, Craig A.: “The Meanings of Softness: Some Remarks on the Semantics of *Mollitia*”, (Mollitia), N.S. *Sexe et genre: questions de dénomination*, No:3, January 2013, s. 210.

⁵⁴ Vierula, s. 27.

⁵⁵ Aynı bakış açısını, yeteneksizlik ve bilgisizlikle kadınları ve çocukları ilişkilendiren hukuki metinlerde de görmek mümkündür. Vierula, s. 27.

Seneca, *De Constantia Sapiientis* 2.14.1’de, bir kadının zengin olup olmamasının önemli olmadığını, eğer eğitim almaz ve bilgi edinmezse, yalnızca içgüdülerine yenik düşen, akıldan yoksun bir varlık olarak kalacağını belirtmektedir. Bu ifade, Seneca’nın kadınların ancak eğitim alarak zihinsel ve ahlaki olarak gelişebileceğini düşündüğünü göstermektedir. Ona göre, eğitim almayan bir kadın mantıksız hareket eden ve tutkularına yenik düşen bir varlık olarak kalacaktır⁵⁶.

Matrona, ya da eş anlamı olarak *mater familias*⁵⁷, Roma’da evin idaresini üstlenen eş ve anne figürünü ifade eder. *Matrona*, bir arketip olarak varlığını sürdürmüş ve Roma toplumunda bir kadının sahip olabileceği en saygın rol olarak kabul edilmiştir. Bu kalıbın dışına çıkan kadınlar için toplumsal roller oldukça sınırlıdır. Kadın vatandaşlar açısından yurttaşlığın en önemli yönü, hukuken geçerli bir evlilik yapmak ve kocasının ailesine yasal erkek varisler doğurmaktır. Siyasal karar alma süreçlerine veya kamusal hayata doğrudan katılmaları mümkün olmasa da *matrona*, sosyal ve ekonomik açıdan önemli bir nüfuza ve görünmez bir güce sahip olabilirdi. Roma edebiyatı, etkisi imparatorlara kadar uzanan, otoritesi açıkça tanınmasa da son derece belirleyici olan güçlü *matronalar* ile doludur. Rahibeler sembolik bir otoriteye sahipken, *matrona*’nın gücü gerçekte, ancak resmi belgelerde çoğu zaman açık bir şekilde yer almıyordu⁵⁸.

Modern sözlükler, *mater familias* terimini genellikle “evin hanımı”, “saygın evli kadın” veya “*matron*” olarak tanımlamada tutarlı bir yaklaşım sergilemektedir. Ancak antik yazarlar, *mater familias* ile *uxor* veya *matrona* arasındaki farkın ne olduğu ve bu terimin kesin tanımını konusunda çeşitli tartışmalar yürütmüşlerdir. Antik metinlerdeki tanım farklılıkları, kısmen *mater familias* ve *pater familias* terimlerinin dilbilgisel simetrisinin, bu iki kavram arasındaki sosyo-hukuki asimetriyle çelişmesiyle açıklanabilir. *Pater familias* teriminin anlamı üzerine benzer bir antik tartışmaya rastlanmamaktadır. Muhtemelen bu durum, *pater familias*’ın Roma Özel Hukukunun olağanüstü mantıksal bir titizlikle şekillendiği temel kavramsal odak noktası olmasından kaynaklanmaktadır. Buna karşılık, *mater familias* hukuki bir kavram olarak aynı işleve sahip değildi ve Roma hukukçularının erkekleri

⁵⁶ Vierula, s. 27.

⁵⁷ *Matrona* ve *mater familias* gibi, saygın evli kadını ifade eden terimler, evlilik ve anneliğin bir arada düşünüldüğü varsayımına dayanarak *mater* kökünden türetilmiştir. Bkz. Aul. Gell. *Noctes Atticae* (18.6.8-9); Cic. *Topica* 14.

⁵⁸ McGinn, Thomas A. J.: *Prostitution, Sexuality, and the Law in Ancient Rome*, Oxford 2003, s. 150.

merkeze alan cinsiyet yanlılığı, kadınlarla ilgili olarak benzer bir kavramsal tutarlılığı zorunlu kılmamaktaydı⁵⁹.

Roma kadınlarının erdemleri arasında yer alan *pietas*⁶⁰, *verecundia* ve *pudicitia*, esasen *matrona* rolüyle ilişkilendirilmektedir; erdemli bir *matrona*, kendisini ailesine adar ve her zaman alçakgönüllülük ile ölçülü bir tevazu sergilerdi. Seneca, bu özellikleri yalnızca Helvia ve Marcia'da değil, aynı zamanda Helvia'nın kız kardeşinde de övgüyle anmaktadır. Helvia'nın erdemlerini tasvir ederken, onun iyi bir geleneksel Roma eğitimi aldığını belirtir ve *pudicitia* (iffet) erdemini en önemli erdem olarak görür. Ayrıca, doğurganlığı da vurgular; zira çocuk doğurma yetisi, Roma kadınlığına özgü temel bir unsur ve kadın erdemlerinin başlıcalarından biri olarak kabul edilmekteydi⁶¹:

⁵⁹ Saller, Richard P.: "Pater Familias, Mater Familias, and the Gendered Semantics of the Roman Household", *Classical Philology*, Vol. 94, No. 2 (Apr., 1999), s. 193.

⁶⁰ Augustus'un siyasi slogan olarak seçtiği "*pietas*" kavramı, klasik hukukçular tarafından adalet idealini gerçekleştirmek amacıyla diğer temel erdemler ve etik değerlerle birlikte kullanılmıştır. Roma yazınında da sıkça kullanılan "*pietas*" terimi Roma geleneğinde önemli bir yer tutar. Başlangıçta dini bir çağrışım içeren "*pietas*" kavramı cumhuriyet devrinin sonlarından itibaren kültürel unsurları da ihtiva eden bir anlam içermeye başlamıştır. Roma hukuk metinlerinin çoğunda, "*pietas*" akrabalar arasında, özellikle de çocuk ile ebeveyn arasında, karşılıklı görev ve uygun davranışa işaret eder. Sözleşmeye dayanan ilişkilerde ise "*pietas*", bazen "sözüne bağlılığı" bazen de "dürüst bir şekilde hareket etmeyi" hedef almaktadır. İpek, Nurcan: "Roma Yazınında ve Hukukunda, Roma'nın Temel Erdemlerinden Biri: Pietas", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 27, S. 1, Haziran 2021, s. 566. Yunan yazınından Roma yazınına aktarılan Homeros'un *Odysseia*'sındaki Penelope karakteri; Troia Savaşına giden kocası Ithaca kralı Odysseus'u yirmi yıl boyunca sabır ve sadakatle beklemiş, bu arada çıkan taliplerini oyalayarak sabrının ve sadakatinin mükafatını kocasına kavuşarak almıştır. Homeros sonrasında Penelope'nin adı Yunan yazınında farklı eserlerde de geçmiştir. Bütün bu eserlerde, Homeros'taki Penelope karakter tasvirine (*pudicitia et pietas*) sadık kalınmıştır. Yunan destanından Latin yazınına aktarılan, "iffet ve sadakat" örneği olarak gösterilen Penelope'nin bu özelliği, M.Ö. 1.yy.da yaşamış Latin *elegeia* (aşk şiirleri) şairleri tarafından da benimsenmiştir. Augustus dönemi önemli ozanlarından biri olan Publius Ovidius Naso'nun (M.Ö.27- M.S. 14), Aşk Sanatı (*Ars Amatoria*) adlı eserinde; her kadının, kendi değer yargılarından sorumlu olduğunu düşünceleri öğütlenirken, iffetsizliği ile ünlenen kadınların yanında, yıllarca savaşan ve yıllarca da yollarda savrulan kocasına sadık kalan Penelope gibi kadınların da varlığı hatırlatılır. **Kalaycıoğulları**, Serap: "Klasik Dönem Yunan ve Roma Yazınında Penelope: Homeros'tan Ovidius'a Penelope Betimi ve Heroides", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S.2, 2016, s. 96-100.

⁶¹ Seneca anneliği kadınsı yumuşaklık (*mollitia*) ile ilişkilendirmiştir. Wilcox, Amanda: "Exemplary Grief: Gender and Virtue in Seneca's Consolations to Women", *Helios*, Vol. 33, Issue 1, Spring 2006, s. 78.

Sen. Cons. Helv. 16

“Optimum inter pietatem et rationem temperamentum est et sentire desiderium et opprimere. -- bene in antiqua et severa institutam domo, --, numquam te fecunditatis tuae puduit, --, Unicum tibi ornamentum, pulcherrima et nulli obnoxia aetati forma, maximum decus visa est pudicitia.”

“Dindarlık/aileye bağlılık (*pietas*) ile akıl (*ratio*) arasında en iyi denge hem arzuyu hissetmek hem de onu bastırmaktır. -- Tarih boyunca ve ailelerin köklü geleneklerinde -- doğurganlığından hiçbir zaman utanç duymadın. -- Senin eşsiz ve en güzel süsün, zamana yenik düşmeyen güzelliğin değil, en büyük şeref olarak görülen iffetin (*pudicitia*) idi.”⁶²

Bu mektuplara göre, ideal bir Roma kadını evlidir, ailesine adanmıştır, mütevazı, iffetli ve çocuk sahibidir; ancak Seneca’nın bu bağlam dışında kadınlarla erdemi ne ölçüde ilişkilendirdiğini tahmin etmek zordur.

II. AUGUSTUS’UN GÖLGESİNDE KADIN: HUKUK VE EDEBİ TEMSİLLER

Roma’nın Augustus dönemi, uzun süre “altın çağ” olarak övülmüş ve incelenmiş olsa da sadece kırk yıl sürmüştür. Bu kırk yıllık dönemde Roma kadınlarının hukuki, siyasi ve toplumsal durumlarında, özellikle yüksek statülü kadınları etkileyen bir dizi önemli değişiklik yaşanmıştır. Bu kadınlar hem ailelerinin temsilcileri hem de bazı durumlarda kadın cinsiyetinin temsilcileri olarak toplumsal alanda ön plana çıkmışlardır.⁶³

Bu döneme ait sıkça tartışılan bir kaynak olan, yaklaşık M.Ö. 5 yılına tarihlenen ve aristokrat bir kocanın ölen eşine cenaze törenlerinde hitap ettiği bir konuşmaya dayandığı anlaşılan, Turia’nın Övgüsü (*Laudatio Turiae*) olarak bilinen mezar yazıtı, böylesi kadınlara odaklanmanın önemini ortaya koymaktadır.⁶⁴

⁶² Vierula, s. 29.

⁶³ Hallett, Judith P.: “Women in Augustan Rome” in A Companion to Women in the Ancient World, (eds. James, Sharon L./Dillon, Sheila), Oxford 2012, s. 372.

⁶⁴ *Laudatio Turiae*, yaklaşık M.Ö. 5 yılına tarihlenir. Bir aristokrat kocanın ölen eşine yazdığı bir övgü metni olarak bilinmektedir. Kadının erdemleri, sadakati, evlilik içindeki rolü ve toplumsal statüsü hakkında değerli bilgiler içerir. Augustus dönemi Roma’ında kadınların idealize edilmiş rollerini anlamak açısından önemli bir yazıt olarak kabul edilir. Bu yazıt, Roma toplumunda kadınların nasıl temsil edildiğini ve Augustus’un ahlaki reformlarının kadınlara nasıl yansıdığını incelemek açısından önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Lawrence, Thea: “The *Laudatio Turiae*: A Source for Roman Political and Social History”, Berkeley Undergraduate Journal of Classics, Vol.3, Issue 1, 2014, s. 1.

Metnin anlatıcısı, merhum kadını yalnızca ayrıcalıklı ailesinin bir temsilcisi olarak değil (kız kardeşiyle birlikte öldürülen ebeveynlerinin intikamını alarak ailelerinin toplumsal statüsünü ve mali durumunu yeniden kazanmalarını sağlamıştır), aynı zamanda kendi cinsiyetinin övgüye değer bir örneği olarak da tasvir eder. Onu, statü açısından benzer diğer evli kadınlarla ortak erdemleri paylaşan biri olarak tanımlar; ancak ahlaki mükemmeliyet konusundaki üstünlüğüyle onları geride bıraktığını vurgular.

Ayrıca, anlatıcı onun davranışlarını Augustus döneminin evlilik sadakati ve kadın doğurganlığına verdiği önem doğrultusunda değerlendirir. Örneğin, çocuk sahibi olamayacağını anladığında, kocasına boşanmasını ve kendisinin seçtiği, ona evlat verebilecek başka bir kadınla evlenmesini önerdiği aktarılır. Dahası, bu çocukları kendi çocukları olarak kabul edeceğine, ortak mal varlıkları üzerinde herhangi bir hak iddia etmeyeceğine ve kocasına bir kız kardeş ya da kayınvalide gibi bağlılık göstereceğine dair söz verdiği belirtilir⁶⁵.

Bu metin, özellikle kadınların toplumsal rolleri, ahlaki idealler ve siyasi çalkantılar hakkında önemli bilgiler sunduğu için tarihçiler açısından kıymetli bir epigrafik kaynak olarak kabul edilir. Metnin en dikkat çekici özelliklerinden biri, Augustus'un ahlaki reformlarının kadınlar üzerindeki etkisini göstermesi ve Roma toplumunda ideal kadın figürünün nasıl inşa edildiğini yansıtmasıdır⁶⁶.

Laudatio Turiae'de Turia, sadık, itaatkar, çalışkan ve ölçülü bir kadın olarak tasvir edilir. Bu erdemler, daha önce ifade edildiği üzere, Roma'da bir kadının taşıması gereken ideal nitelikler olarak görülmekteydi. Kocasından övülen özellikler arasında sadakat (*fides*), alçakgönüllülük (*verecundia*), fedakarlık ve aileye bağlılık (*pietas*) ön plandadır. Metinde, bu geleneksel kadın erdemleri vurgulanırken, Turia'nın erkeklere özgü görülen cesaret (*virtus*) ve akıl gücü (*firmitas animi*) gibi niteliklere de sahip olduğu belirtilmektedir. Bu durum, kadınların idealize edilmiş rolleri ile gerçek hayattaki etkinlikleri arasındaki paradoksu gösteren önemli bir noktadır⁶⁷.

Metnin en dikkat çekici bölümlerinden biri, Turia'nın çocuk sahibi olamaması nedeniyle kocasına başka bir kadınla evlenmesi için boşanma teklif etmesidir. Augustus döneminde evliliğin birincil amacı neslin devamı

⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Riess**, Werner: "Rari exempli femina: Female Virtues on Roman Funerary Inscriptions" in *A Companion to Women in the Ancient World*, (eds. **James**, Sharon L./**Dillon**, Sheila), Oxford 2012, s. 491-501.

⁶⁶ **Lawrence**, s. 1-2.

⁶⁷ **Lawrence**, s. 6-8.

nı sağlamak olduğu için, doğurganlık kadınlar açısından büyük bir toplumsal baskı unsuruydu. Ancak, kocası Turia’nın bu teklifini reddetmiş ve ona bağlı kalmayı tercih etmiştir. Bu durum, kişisel bağlılık ve Augustus dönemi evlilik ideallerinin çatışmasını göstermektedir. Bu anlatı, bir yandan kadının fedakarlığını ve aileye bağlılığını idealize ederken, diğer yandan kadınların doğurganlık üzerinden tanımlandığı toplumsal yapıyı gözler önüne sermektedir⁶⁸.

Laudatio Turiae’nin dili, Augustus dönemi ahlaki ve politik propagandası ile uyumludur. Turia’nın kişisel hikayesi, Augustus’un toplumda oluşturmak istediği “ideal kadın” modeline uygundur: Sadık ve iffetli bir eş, ailesine ve devletine bağlı bir kadın, gerekirse kişisel mutluluğunu feda edebilen bir figür⁶⁹.

Sonuç olarak *Laudatio Turiae*, Roma’da kadınların idealize edilmiş rolleri ile gerçek hayattaki toplumsal etkileri arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Turia, hem geleneksel kadın erdemlerini hem de Roma toplumunda güçlü bir aktör olabilen bir kadının rolünü temsil etmektedir. Ancak, metnin bir kocanın bakış açısından yazılmış olması, kadının gerçek sesini duyma imkânını kısıtlamaktadır. Augustus dönemi ideolojik bağlamı, metnin tamamen tarafsız bir anlatı olmadığını da düşündürmektedir. Ancak yine de, *Laudatio Turiae* Roma’daki toplumsal cinsiyet normlarını anlamak için önemli bir kaynak olmaya devam etmektedir.

Augustus’un kendi yasaları ve Roma’nın yönetim yapıları ile uygulamalarında gerçekleştirdiği dönüşümler, *Principatus* dönemi boyunca kadınların hukuki, siyasi ve toplumsal konumlarında meydana gelen önemli değişimlerin başlıca sebepleri arasında sayılabilir. Augustus Roma toplumunun ahlaki durumuna ve aile yaşamına ilişkin hedeflerini üç temel yasal düzenleme ile ortaya koymuştur: Bekarlığı ve çocuksuzluğu yaptırımlara bağlayarak evlilikleri düzenleyen *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus*, o güne kadar aile mahkemelerinin yetkisine bırakılmış cinsel suçları, kamu suçu haline getirerek verilecek cezaları belirleyen ve yargılama yetkisini özel bir mahkemeye devreden *Lex Iulia de Adulteriis Coercendis* ve *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus*’un kurallarını değiştiren *Lex Papia Poppaea* ile devletin bireyler üzerindeki hakimiyeti pekiştirilmeye çalışılmıştır⁷⁰.

⁶⁸ Lawrence, s. 10-11.

⁶⁹ Lawrence, s. 11.

⁷⁰ Tamer, Diler: Augustus Çağında Cinsel Suçlar ve *Lex Iulia de Adulteriis Coercendis*, İstanbul 2007, s. 18.

Bu yasalar arasında yer alan “*Lex Iulia de Adulteriis Coercendis*”, evlilik dışı cinsel ilişkiye dair daha önce var olan cezalardan çok daha ağır yaptırımlar öngörmekteydi. Saygın bir özgür kadının, zina⁷¹ yapması ya da böyle bir kadının zina ortağı olması artık sadece özel bir aile meselesi olmaktan çıkıp kamusal alanda yargılanması gereken bir suç haline gelmişti. Bu yasayla birlikte, zina vakaları da özel bir mahkemede görülmeye başlanmıştır⁷².

Dahası, ilgili yasa, belirli koşullar altında babaların ve kocaların⁷³ zina yapan kadınları ve onların sevgililerini öldürmelerine izin vermektedir⁷⁴. En hafif yaptırım olarak ise, bir kocanın eşinin zina yaptığını açık kanıtlarla tespit etmesi durumunda onu boşamasını zorunlu kılmakta, aksi halde bu suçu örtbas ettiği gerekçesiyle “fuhuş aracılığı” (*lenocinium*) ile suçlanabileceğini belirtmekteydi. Zina yapan erkek ve kadınlar, belirli adalara sürgün edilerek cezalandırılmakta, ayrıca mal varlıklarının ve çeyizlerinin bir kısmına devlet tarafından el konulmaktaydı⁷⁵.

Bu yasalar, kadınların evlilik seçeneklerini de önemli ölçüde kısıtlamaktaydı. *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus*⁷⁶ ile Roma senatörleri ve onların doğrudan soyundan gelenler için azat edilmiş kölelerle evlenmek yasaklanmıştı. Aynı şekilde, sahne sanatları gibi itibarsız mesleklere mensup kişi-

⁷¹ Zina terimi Roma’da günümüzde olduğundan daha geniş bir anlamda kullanılmış, dar anlamda zina (*adulterium*) sayılmayan başka cinsel suçlar da bu kanun ile cezalandırılmıştır. Bu kanunda *adulterium* ve *stuprum* olmak üzere iki farklı durum söz konusuydu. *Adulterium* evli bir kadının kocasından başka bir kişi ile ilişkiye girmesi hali iken, *stuprum* evlenmemiş veya dul kalmış bir kadının ilişkisi ile ilgiliydi. **Tamer**, s. 173 vd. Augustus Dönemi ve Kanunları hakkında bkz. **Özbay**, Ümit Vefa: “Augustus Dönemine ve Augustus Kanunlarına Genel Bir Bakış”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 172, 2024, s. 227-262.

⁷² **Hallett**, s. 373.

⁷³ Kocanın yasaya göre kural olarak karısını öldürme hakkı olmamakla birlikte, koca suçüstü yakalama halinde sadece kadının suç ortağını öldürebilirdi. **Gaudemet**, Jean: “Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu”, (çev. **Tahiroğlu**, Bülent), İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 6, S.9, 1972, s. 215.

⁷⁴ Babanın kızını öldürebilmesi için: 1-Baba *paterfamilias* olmalı ve kızı öldürme anında *potestas*’ı altında olmalıdır; 2- Baba kızını suçüstü yakalamış olmalıdır; 3-Suçüstü hali önceden bilinmeyen ve sürpriz olarak karşılaşılan bir durum olmalıdır; 4- Zina ya babanın ya da kocanın evinde işlenmiş olmalıdır; 5-Baba tepkisini hemen ortaya koymuş ve ertelemeksizin kızı öldürmüş olmalıdır; 6-Kızını ve aşığını aynı anda öldürmüş olmalıdır. **Tamer**, s. 139.

⁷⁵ **Hallett**, s. 373.

⁷⁶ *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus* evliliği ciddi şekilde teşvik eden, bekarlığı da son derece caydırıcı bir durum haline getiren fazlasıyla zorlayıcı bir kanundu. Söz konusu kanun üremeyi artırma hedefiyle aynı sosyal statüde bulunan insanlar arasında evliliği teşvik ediyordu. **Özbay**, s. 241.

lerle evlenmek de serbest doğan yurttaşlar için yasaklanmıştı. Bunun yanı sıra, zina suçundan hüküm giymiş bir kadınla evlenmek de yasalar tarafından engellenmişti. Bu düzenlemeler sonucunda, yalnızca yüksek ahlaki değerlere sahip ve Roma'nın en üst toplumsal sınıflarından gelen kadınlar, aynı derecede yüksek sosyal statüye sahip erkeklerle evlenmeye uygun görülmekteydi⁷⁷.

Buna ek olarak, Augustus'un yasaları, doğurgan kadınları teşvik eden ödüller de sunmaktaydı. Üç çocuk doğuran özgür doğan kadınlar ile dört çocuk doğuran azatlı kadınlar, Roma Hukukunun en başından beri tüm kadınlar ve reşit olmayan çocuklar için zorunlu kıldığı erkek vesayetinden (*tutela*) muaf tutuluyordu⁷⁸.

Bu yasalar, Augustus dönemi Roma'sındaki kadınlara ve erkeklere cinsel ahlak, evlilik ve üreme konularında kültürel beklentileri net bir şekilde ortaya koymaktaydı. Evlilik yapmamış kadınların cinsel namuslarına (*pudicitia*) titizlikle sahip çıkmaları, evli kadınların ise, mutlak sadakat göstermeleri zorunlu hale getirilmişti. Ayrıca, kadınlar çok sayıda çocuk doğurmaları için ciddi bir toplumsal baskı altına alınmıştı. Bununla birlikte, bu yasalar yalnızca kadınlara değil, üst sınıftaki erkeklere de kendi toplumsal sınıflarına uygun kadınlarla evlenmeleri konusunda baskı yapmaktaydı.

Augustus'un bu yasaları yürürlüğe koyma motivasyonları farklı şekillerde yorumlanmaktadır. M.Ö. 17 yılında, Roma'nın Beşinci Yüzyıl Şenlikleri (*Ludi Saeculares*) festivalini kamuoyunda büyük bir törenle kutlanmıştır. Bu etkinlikler, yeni bir çağ (*saeculum*) onuruna düzenlenen gösterilerdi ve şair Horatius, bu vesileyle Yüzyıl Şarkısı (*Carmen Saeculare*) adlı bir festival marşı bestelemişti. Bu ilahide, koroda yer alan kız ve erkek çocukların cinsel saflığına yapılan vurgu, doğurganlık ve evliliğin teşvik edilmesi, tarihçilerin bu yasa grubunu ahlaki bir yeniden yapılandırma aracı olarak yorumlamasına yol açmıştır. Pek çok araştırmacıya göre, Augustus bu yasalar aracılığıyla Roma'nın ahlaki değerlerini güçlendirmeyi ve toplumda geleneksel cinsiyet rollerini pekiştirmeyi amaçlamıştır⁷⁹.

⁷⁷ Hallett, s. 373.

⁷⁸ Tilson, Elizabeth Claire: Augustus and Law Making, Edinburgh 1986, s. 63.

⁷⁹ Hallett, s. 374. *Carmen Saeculare*'de, Palatinus tepesindeki Apollon tapınağına kabile halinde giden genç kız ve erkeklerden kurulu iki koro tarafından söylenecek bir tür dinsel şarkıydı. *Carmen Saeculare*'de Augustus reformlarından övgüyle söz edilmektedir. Şair tanrıçadan güçlü yeni nesiller için, kadınları evlerine bağlayan evlilik yasasının buyruklarının yaptırıcı hale gelmesini diler. Böyle bir konunun gerçekte yasa ile düzenlemeyeceğine inanan Horatius'un, yasanın etkinliği için umutsuz biçimde tanrıçadan yardım dilediği hissedilmektedir. Tamer, s. 36.

Augustus, Roma'yı temsili ve cumhuriyetçi bir yönetim biçiminden kalıtsal bir monarşiye dönüştürerek siyasi kontrolünü sağlamlaştırdı. Ancak, *Res Gestae Divi Augusti*⁸⁰'de, M.Ö. 28-27 yıllarında eski Roma Cumhuriyeti'ni yeniden tesis ettiğini iddia etmiştir. Siyasi gücün kalıcı olarak Augustus'un hanedanı içinde yoğunlaşması, yalnızca erkeklere değil, hanedana mensup kadınlara da daha fazla görünürlük ve nüfuz kazandırdı. Böylece hanedan temelli siyasi düzenlemelerde, erkeklerin kadınlarla olan bağları, doğum yoluyla veya evlilik aracılığıyla, siyasi yükselişlerini ve güçlü mevkilere geçişlerini belirleyen en önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Nitekim, Augustus'un kendi erkek varisini belirleme ve onu siyasi mirasına hazırlama çabaları, kadınlar üzerinden kurulan bu bağlantıların onun gözünde ne kadar değerli olduğunu açıkça göstermektedir⁸¹.

Augustus yönetimi altında Roma'nın kalıtsal bir monarşiye dönüşmesi, yalnızca hükümdar ailesindeki kadınların gücünü artırmakla kalmamış, aynı zamanda onların kamuoyundaki görünürlüğünü de artırmıştır. Bu dönüşümün bir diğer önemli sonucu, anne tarafından soy bağının babadan gelen soy kadar önemli hale gelmesi olmuştur. Bu dönemde, güçlü erkek figürlerle anneleri aracılığıyla bağlantılı olan çocukların, babalarının soyadını taşımak yerine annelerinin babalarının (büyükbabalarının) adını almaya başlaması dikkat çekici bir gelişmedir. Augustus'un kendi hanesi, bu sosyal ve kültürel değişimi yansıtan önemli bir örnektir. Augustus hanesiyle bağlantılı diğer aristokrat kadınlara dair çeşitli edebi temsiller de dikkatle incelenmeye değerdir. Bu tarihsel figürler arasında en öne çıkan kişi, Augustus'un tek çocuğu ve kızı Iulia'dır. Iulia'nın babası tarafından daha önce siyasi varis olarak seçilen üç farklı erkekle evlendirildiğini ve ikinci evliliğinden, Marcus

⁸⁰ Augustus kendi kişisel başarılarını anlattığı, otobiyografi niteliğindeki *Res Gestae*'yi Plutharkhos'tan öğrenilmektedir. İlk üçü kayıp olan belgelerden dördüncüsü, Ankara'da Augustus Tapınağı'nda tunçtan levhalar üzerine yazılmış olarak bulunmaktadır (*monumentum Ancyranum*-Ankara Anıtı). **Tamer**, s. 27.

⁸¹ Bir erkek evlada sahip olmayan Augustus, kendisine halef olarak seçtiği kişileri ailesindeki kadın akrabaları aracılığıyla belirledi ve yetiştirdi. İlk olarak, kız kardeşi Octavia'nın oğlu Marcellus'u siyasi varisi olarak görmüştü. Ancak Marcellus'un zamansız ölümü üzerine, bu kez kızı Julia'nın büyük oğulları Gaius ve Lucius Caesar'ı varis olarak konumlandırdı. Ne var ki, bu iki isim de genç yaşta hayatlarını kaybedince, nihayetinde üçüncü eşi Livia'nın oğlu Tiberius'u kendi yerine geçecek isim olarak belirledi. Buna ek olarak, Augustus kan bağı bulunmayan ancak uzun yıllar boyunca siyasi ve askeri anlamda güvendiği yakın dostu Marcus Vipsanius Agrippa'ya da önemli roller verdi. Ancak, onunla olan bağlarını daha da güçlendirmek için, kızı Julia'yı Agrippa ile evlendirdi. Daha önce Julia'yı Marcellus ile evlendirmiş olan Augustus, Agrippa'nın ölümü üzerine onu üvey kardeşi Tiberius ile evlendirdi. **Hallett**, s. 374.

Vipsanius Agrippa ile olan birlikteliğinden doğan çocuklarının baba soyadını değil, anne soyunu vurgulayan isimler alarak, Augustus'un hanedan kimliğini sürdürme politikasına doğrudan hizmet ettiği görülmektedir⁸².

Iulia'nın üçüncü eşi Tiberius ile evliyken ancak ondan fiilen ayrılmış olduğu dönemdeki davranışlarına dair kaynaklar, Augustus'un ahlak ve evlilikle ilgili yasalarının gerçek etkilerini ve bu yasaların taşıdığı ideolojik mesajları değerlendirmek açısından önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Geç Antik Çağ yazarı Macrobius, *Saturnalia* 2.5.1-10'da Iulia'nın açık sözlü, kışkırtıcı ve sıklıkla cinsel sınırları aşan davranışlarıyla ünlü olduğunu aktarmaktadır. Hatta, çocuklarının babasının (Marcus Vipsanius Agrippa) yaşlı bir adam olmasına rağmen ona benzediğini, çünkü ancak hamile kaldıktan sonra sevgililer edindiğini şakayla dile getirdiğini yazmaktadır. Ancak Agrippa, Augustus'un M.Ö. 2 yılında Iulia'yı zina nedeniyle sürgüne göndermesinden on yıl önce ölmüştü. Bu da, Augustus'un kızının evlilik dışı ilişkileri hakkında uzun süre bilgi sahibi olduğu, ancak bunu yalnızca Iulia'nın Marcus Antonius'un oğlu Iullus Antonius ile ilişki yaşadığı ve babasına karşı bir siyasi komploya karıştığı şüphesi doğduğunda cezalandırdığı ihtimalini güçlendirmektedir⁸³.

Augustus dönemi şairlerinden Propertius, *Elegies* 4.11 adlı şiirinde, M.Ö. 16 yılında vefat eden Cornelia'yı anmaktadır. Cornelia, Büyük Iulia'nın üvey kız kardeşi ve Augustus'un üvey kızıydı⁸⁴. Propertius, onu

⁸² Hallett, s. 375.

⁸³ Hallett, s. 376.

⁸⁴ Hukukun gelenekler ve toplumsal kurallar çerçevesinde dinamik ve değişken bir yapıya sahip olduğu anlayışı, Augustus'un çıkardığı üç çocuk sahibi olmaya ilişkin (*ius trium liberorum*) somut yasal düzenlemelerle karşılaştığında belirli sınırlarla şekillenir. Cornelia'nın örnek figür (*exemplum*) olarak statüsünün temel noktalarından biri de, Augustus'un evlilik yasalarıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu yasalar, hukuku hem yazılı bir kural olarak hem de toplum içinde yaşanan bir norm olarak (toplumsal beklentiler) bir araya getiren özel bir örnektir. Hukuk tarihinde çığır açan bu yasalar, özellikle biyopolitikaya doğrudan müdahale etmeleriyle dikkat çekmektedir. Diğer bir ifade ile bireylerin özel hayatlarını, evliliklerini ve üreme pratiklerini yasal çerçevede şekillendirmeye çalışmıştır. Augustus'un, ailesinin en azından bir kadın üyesinin, üstelik eski üvey kızı Cornelia'nın, kendi koyduğu yasal standartlara tam olarak uyduğunu görmekten büyük memnuniyet duyduğu tahmin edilebilir. Sonunda, bir kadın, Augustus'un belirlediği anlatı kalıbına mükemmel şekilde uymuş ve hayatın beklenmedik olayları bu anlatıyı değiştirme fırsatı bulamadan vefat etmiştir. Cornelia, yaşarken Augustus'un biyopolitik yasalarını eksiksiz bir şekilde yerine getiren, ölümünden sonra ise, bu yasaların ideal bir örneği olarak anlatıya dönüştürülebilecek mükemmel bir adaydır. Lowrie, Michèle: "Cornelia's Exemplum, Form and Ideology in Propertius 4.11" in *Latin Elegy and Narratology: Fragments of Story* (eds. Genevieve, Lively/Mitchell, Patricia Salzman), Ohio 2008, s. 176.

tam da Augustus'un yasalarıyla teşvik ettiği elit kadınlara yönelik ahlak ve evlilik standartlarının ideal bir temsilcisi olarak betimlemektedir. Şiirde, yeni ölmüş olan Cornelia, öte dünyada yargıç konumundaki tanrılara dünya üzerindeki yaşamını nasıl geçirdiğini açıklamaya çalışmaktadır. Hayattayken elde ettiği başarıları sıralarken, ilk olarak ailesinin erkek üyelerinin askeri başarılarını vurgular. Ancak daha sonra, kendi bireysel rollerini öne çıkarır. Bunun yanı sıra, Cornelia özellikle “*univira*” (hayatı boyunca yalnızca bir kez evlenmiş kadın) olarak gösterdiği ahlaki mükemmellikle gurur duymaktadır. Bu özelliği sayesinde, annesiz kalan kızına ideal bir rol model sunduğunu ifade etmektedir⁸⁵.

Augustus'un ahlak ve evlilikle ilgili yasalarının hemen öncesinde eser veren aristokrat kadın şair Sulpicia'ya ait on bir aşk şiiri (Tib. 3.9, 11, 13-18) elit bir kadının Augustus dönemi Roma'sındaki toplumsal ve kültürel ortamına dair bakış açısını sunması bakımından dikkate değerdir. Propertius'un Cornelia'sı gibi, Sulpicia da soylu soy ağacıyla ve ona bu prestiji kazandıran erkek akrabalarıyla övünmektedir. Şiirlerinde, hem M.Ö. 51'de *consul* olan ünlü hukukçu babası Servius Sulpicius Rufus'a, hem de M.Ö. 31'de *consul* olmuş, aynı zamanda edebiyat ve sanat hamiliğiyle tanınan amcası ve vasisi Marcus Valerius Messalla Corvinus'a atıfta bulunmaktadır⁸⁶.

Augustus döneminde kadınları etkileyen konular, bu dönemin edebi metinlerinde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmış, desteklenmiş ya da tartışılmıştır. Özellikle, Augustus'un imparatorluk ailesine mensup olmayan kadınları anlatan metinler, Roma'nın geçmişini yeniden şekillendirerek ya da farklı bir bakış açısıyla yeniden yazarak, kadınların davranışlarına dair dönemin toplumsal kaygılarını yansıtmak için bir arka plan olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, tarihçi Titius Livius'un *Ab Urbe Condita* adlı eserinde Roma'nın kuruluş yıllarına dair anlatıları oldukça önemli bir kaynak niteliğindedir. Titius Livius, M.Ö. 2. yüzyılın başlarından itibaren Roma'daki ahlaki çöküş ve bu çöküşte kadınların rolü üzerine yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda, bazı efsanevi kadınları, erdemli davranışları nedeniyle övmektedir. Ona göre erdem, evlilik dışı cinsel namusu korumayı, evlilik içinde ise, kesin bir sadakat göstermeyi ve Roma devletinin çıkarlarını kişisel bağlar ve duyguların önünde tutmayı gerektirir. Titius Livius'un erken Roma tarihine dair yazıları, Augustus'un ahlak ve evlilik yasalarını yürürlüğe koymasından

⁸⁵ **Hamilton JR**, Alexander: “Observations on the ‘Cornelia’Elegy”, *The Classical Quarterly*, Vol. 7, No. 3/4, Jul.-Oct. 1957, s. 134 vd.

⁸⁶ **Keith**, Alison: “Women in Augustan Literature” in *A Companion to Women in the Ancient World*, (eds. **James**, Sharon L./**Dillon**, Sheila), Oxford 2012, s. 392.

yıllar önce kaleme alınmıştır ve bu nedenle Augustus'un, Roma elitlerinin ahlaki değerleri ve evliliklerini devletin bir meselesi haline getirme kararını etkileyebileceği düşünülmektedir. Ayrıca, Titus Livius yazılarında önceki nesillere ait tarihçilerin anlatılarına dayansa da, eserine kurgusal unsurların yoğun şekilde nüfuz ettiği görülmektedir⁸⁷.

Titus Livius'un kitaplarında zina ile ilgili pek çok örnek bulunmaktadır. Ancak bunlar yaşanmış olaylar değildir. Virginia hikayelerinde ve özellikle Lucretia'da 1.58 idealize edilmiş bir iffet tanımı yapan Livius, Pön savaşlarının son bulmasıyla başlayan ahlaki çöküş sürecini anlatmış, Augustus'un çabalarının, Roma toplumuna gizlice musallat olan çürüme ve ahlaksızlığa karşı boş bir protesto olduğunu da vurgulamıştır⁸⁸.

Vergilius'un destanı *Aeneis* ise, yazarı M.Ö. 19'da öldüğünde hala tamamlanmamıştı. Eser, Roma'nın efsanevi kuruluş döneminde geçer ve büyük ölçüde kurgusal bir anlatıya sahiptir. Ancak, bu destan aynı zamanda Augustus döneminde kadınların cinsel ahlak ve siyasi olarak nasıl davranış sergilemesi gerektiği konusunda toplumsal kaygılara da değinmektedir⁸⁹.

Vergilius, Titus Livius'un yaptığı gibi okuyucularına itaatkar kız çocukları, sadık eşler ve doğurgan anneler olarak idealize edilmiş kadın figürleri sunmaz. Bunun sebebi, muhtemelen, bu tür kadınların Aeneas'ın annesi olan tanrıça Venüs ile kıyaslanmasını istememesidir. Venüs, anlatıda oğluna karşı güvenilmez ve hatta yanıltıcı bir karakter olarak tasvir edilir. Ayrıca, Vergilius, Lucretius ve Ovidius'un aksine, Venüs'ün savaş tanrısı Mars ile yasak ilişkisini ve bu nedenle kocası Vulcanus tarafından küçük düşürülmesini anlatmaz. Bunun yerine, *Aeneis*'in 8.370 ve devamında, Venüs ve Vulcanus'un sevgi dolu bir evlilik ilişkisi içinde olduklarını aktarır. Hatta

⁸⁷ İzzet, Vedia: "Etruscan Women: Towards a Reappraisal" in A Companion to Women in the Ancient World, (eds. James, Sharon L./Dillon, Sheila), Oxford 2012, s. 67 vd.; Henry, Madeleine M./James, Sharon L.: "Woman, City, State: Theories, Ideologies, and Concepts in the Archaic and Classical Periods" in A Companion to Women in the Ancient World, (eds. James, Sharon L./Dillon, Sheila), Oxford 2012, s. 90 vd.; Keith, s. 395 vd.

⁸⁸ Tamer, s. 29.

⁸⁹ Keith, s. 393. Vergilius, Augustus hakkında bir destan yazacağını söylemekle birlikte, büyük destanı Aeneis'te Latin ve Yunan kaynaklı söylencelerden yararlanarak, soyunun en uzak atası olan Aeneas'ı anlatmıştı. Ancak destanda kehanetlere yer vererek, Aeneas'ın ardından gelecek olanlardan birinin başının göğe ereceğini ve dünyaya barışın geleceğini, büyük Roma İmparator'u Augustus'un Roma'nın altın çağını getireceğini de müjdeledi. Ahlak düşüncesini de Augustus ile harmanlayan Vergilius evlilik kurumunu açıkça desteklemişti. Tamer, s. 32.

Vulcanus ve yardımcıları, Venüs'ün Aeneas için özel zırh yapma talebini hemen yerine getirirler⁹⁰.

Vergilius *Aeneis*'te en önemli kadın karakterlerinden biri olan Kartaca Kraliçesi Dido'yu, Aeneas ile Roma Hukukuna göre uygun olmayan bir evlilik bağı ile cinsel ilişkiye girerken tasvir eder. Üstelik, Dido'nun bu ilişkiye ilahi bir zorlamayla sürüklendiği de vurgulanır. Ancak bu tür bir davranış, Titius Livius'un eserlerinde açıkça onaylanmış olan ahlak ve evlilik normlarına ciddi şekilde aykırıdır ve daha sonra Augustus'un yasalarıyla resmi olarak düzenlenmiştir. Ancak Vergilius bu tür bir ilişkiyi sonuçları itibarıyla ele alır ve Dido'nun bundan büyük zarar gördüğünü gösterir. Aeneas tarafından terk edilen Dido, duygusal olarak mahvolur, itibarı ve şehrinin güvenliği konusunda endişeye kapılır ve nihayetinde intihar eder. Bunun yanı sıra, Vergilius yalnızca perişan haldeki Dido'yu değil, aynı zamanda duygularına hakim olamayan ve bu yüzden toplumsal düzeni tehdit eden diğer kadınları da anlayışla ele alır. Bu kadınlar arasında, Latin Kraliçesi Amata, Aeneas'ın yanında bulunan ve kontrolsüz davranışlarıyla dikkat çeken Truvalı kadınlar, özellikle de öldürülen Truvalı savaşçı Euryalus'un annesi yer alır. Ancak yine de, Vergilius bu kadınları toplumsal açıdan sorunlu figürler olarak betimler. Onları, çılgınlık, taşkınlık (*furor*) ile baş edemeyen, dolayısıyla siyasi ve kültürel istikrarı tehdit eden bireyler olarak tasvir eder. Tıpkı Titius Livius'un ahlaken yozlaşmış Tullia tasvirinde olduğu gibi, Vergilius da bu anlatıları güçlü bir ideolojik mesaj vermek için kullanır: Kadınların kontrol altına alınması gerektiği fikrini desteklemek ve pekiştirmek⁹¹.

İç savaş sırasında yaşamış olan şair Propertius (M.Ö. 50-M.Ö.15), Cynthia ile yaşadığı gerçek ilişkiyi anlattığı şiirleri ile çağının kadınlarının resmini çizmiştir. M.Ö. 23'ten önce yazdığı bir şiirinde, Cynthia'ya yasal

⁹⁰ Hallett, s. 380.

⁹¹ Keith, s. 393. Ancak, Augustus dönemi Roma edebiyatında bazı yazarlar, Augustus'un ahlak ve evlilik yasalarının kadınlardan beklediği davranış biçimlerine dair mesajlara karşı çıkar. Bu mesajlar, Titius Livius'un tarih anlatılarında desteklenmiş ve Vergilius'un ulusal destanında pekiştirilmiştir. Bu yazarlar, eserlerinde Roma'nın mitolojik geçmişini değil, kendi yaşadıkları dönemin Roma'sını konu alır. Roma toplumunu yeniden şekillendirerek, dramatik ve hatta erotik bir bakış açısıyla sunarlar. Üstelik, anlatılarında kendilerini ve aşk ilişkisi yaşadıkları kadınları merkeze koyarak edebi bir dünya kurarlar. Bu edebi yaklaşım, Tibullus, Propertius, Ovidius ve Sulpicia gibi aşk şiiri yazan şairler tarafından devam ettirilmiştir. Onlar, Cumhuriyet Dönemi sonu şairi Catullus'un başlattığı edebi geleneği sürdürerek, yaşadıkları dönemin Roma'sını anlatıyor gibi görünse de, aslında büyük ölçüde kurgusal bir dünya yaratmışlardır. Hallett, s. 380.

düzenlemelere karşı direnmeyi önermişti⁹². Propertius, sevgilisi Cynthia’nın hukuki statüsüne dair kesin bir bilgi vermez. Şiirlerinde ona hitap ettiği “Cynthia” ismi, gerçek adı yerine kullandığı bir takma addır ve muhtemelen şairin şiirlerinde kullanmak için seçtiği, ölçü ve ritme uygun bir isimdir. Ayrıca, bu isim onu, şairlerin ilham kaynağı olan tanrı Apollo’ya adanmış bir mekanla ilişkilendirmektedir. Propertius’un Cynthia’yı konu alan elegyalarından (Antik Roma ve Yunan edebiyatında duygusal, melankolik veya aşk temalı şiirler) anlaşıldığı kadarıyla, onun statüsü belirsizdir: Bir azatlı kadın olup Propertius’tan çok daha düşük bir toplumsal sınıfa mensup olabilir. Evli bir kadın ve dolayısıyla başka bir erkeğin eşi olabilir. Ya da bu şiirde olduğu gibi, Propertius’la aynı sosyal statüye sahip biriyle evlenebilecek durumda olmasına rağmen hala bekar olabilir. Ancak Propertius’un açıkça belirttiği bir şey vardır: İlişkileri, geleneksel bir Roma evliliğinden tamamen farklıdır. Ne Propertius ne de Cynthia, tutkulu ve sanatsal bağlarını, toplumsal olarak saygın ve hukuken kabul gören bir evlilikle değiştirmeye niyetlidir⁹³.

Propertius’un İkinci Elegya Kitabı, genellikle M.Ö. 20’lerin ortalarına tarihlendirilir. Bu durumda, Propertius 2.7, tıpkı Titius Livius’un tarih anlatıları ve Vergilius’un *Aeneis*’i gibi, Augustus’un ahlaki ve evlilik yasalarından birkaç yıl önce yazılmıştır. Ancak Livy ve Vergilius gibi, Propertius da bu şiirinde, bu yasalar yürürlüğe girmeden önce bile Roma’nın elit çevrelerinde kadınların toplumsal cinsiyet rolleri konusunda ciddi tartışmaların yaşandığını ortaya koymaktadır. Hatta Propertius, Augustus’un bu tür kısıtlamaları yasalaştırmaya çalıştığını, ancak en azından ilk girişimlerinden birinin başarısız olduğunu ima eder. Öte yandan, hem Propertius 2.7 hem de Augustus dönemi aşk şiirleri, Roma toplumunun kadınlara biçtiği geleneksel roller ve ahlaki kurallara meydan okunduğunu gösterir. Bu şiirler, kadınların nasıl yaşaması ve davranması gerektiğine dair toplumun dayattığı düşüncelere karşı popüler ve ısrarcı bir direnişin varlığına da işaret etmektedir⁹⁴.

Augustus dönemi, aşk şiirlerinde anlatılan kadınlarla, efsanevi geçmişin kadın karakterleri arasındaki sınırları belirsizleştirmekte ve bu şiirlerin ger-

⁹² Tamer, s. 34-35.

⁹³ Keith, s. 390.

⁹⁴ Hallett, s. 382. Bir aşık olarak Propertius, kadınların erkekleri ele geçirmelerine yönelik tavırlara karşı bir tutum sergiledi. “Süssüz güzelliği” tercih ettiğini söylerken, bunu erkek zevkine yönelik bir inança değil, Cynthia’nın başka erkekleri cezbetmek amacı ile süslenmesine karşı duyduğu kıskançlıkla yapmıştı. Propertius son şiirinde Paulus Aemilius Lepidus’un asil karısı Cornelia’yı mezarından konuşturarak, ideal kadının görevlerini anlattırır. Tamer, s. 35.

çek Roma kadınlarını yansıtmaya kapasitesine dair şüpheleri artırmaktadır. Bu nedenle bazı akademisyenler, Augustus dönemi aşk şiirlerinde yer alan kadın figürlerini “yazılmış kadınlar” olarak adlandırır. Bu bakış açısına göre, bu kadınlar tamamen şairin hayal gücünün ürünü olup, gerçek hayattaki kadınlarla doğrudan bir bağlantıya sahip değildir. Sonuç olarak, eğer Augustus dönemi aşk şairleri okurlarına “kurgusal kadın karakterler” sunuyorsa, aynı durum tarihi kaynaklarda anlatılan kadın figürleri için de geçerlidir. Augustus’un ailesindeki kadınlar hakkındaki anlatılar da, tıpkı Propertius’un Cynthia’sı gibi büyük ölçüde abartılmış ve kurgusal unsurlar içeren portrelerdir⁹⁵.

Sonuç olarak, Augustus’un yasaları ve çeşitli ideolojik amaçlarla yazılmış metinlerde sunulan “kadınlar için uygun davranış” tanımları, aslında toplumda gerçekten benimsenen kurallar değil, benimsenmesi beklenen kurallar niteliğindedir. Augustus’un kendi kızı Iulia ve torunu Agrippina hakkındaki anlatılardan ve Sulpicia’nın aşk şiirlerinden görüldüğü gibi, bazı Romalılar bu kurallara açıkça meydan okumuş ya da bunları görmezden gelmiştir. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, bizzat Augustus’un kendisidir. Kızının evlilik dışı ilişkilerini uzun yıllar boyunca görmezden gelmiş, ancak bu durum Roma yönetimi ve hatta kendi güvenliği için tehdit oluşturduğunda harekete geçmiştir. Ancak, bu tür bir başkaldırının da kaçınılmaz sonuçları olmuştur. Örneğin, Sulpicia’nın cesur ve kurallara aykırı aşk şiirleri, Augustus’un ahlak ve evlilik yasalarını yürürlüğe koyduğu dönemde sona ermiştir. Aynı şekilde, Titius Livius’un *Bacchanalia* skandalını anlatan tarihi metni, bu yasaların yürürlüğe girdiği dönemde kaleme alınmış olup, Sulpicia’nın şiirlerine ve yaşam tarzına üstü kapalı bir eleştiri içeriyor gibi görünmektedir⁹⁶.

SONUÇ

Antik Roma toplumu, patriyarkal yapısıyla bireylerin toplumsal konumlarını ve rollerini cinsiyet temelinde belirlemiş, kadınları kamusal alandan dışlayarak onlara özel alanı uygun görmüştür. Bu bağlamda, Roma’daki kadınların toplumsal statüsü, erdem kavramı çerçevesinde şekillendirilmiş, kadınlar çoğunlukla iffetin (*pudicitia*), sadakatin (*fides*), aileye bağlılığın, dindarlığın (*pietas*) ve ev içi sorumluluğun (*lanificium*) taşıyıcıları olarak konumlandırılmıştır. Erdem, erkekler için kamusal ve askeri cesaret ile öz-

⁹⁵ Hallett, s. 383 vd.

⁹⁶ Keith, s. 398; Hallett, s. 384.

deleşmişken, *virtus* kadınlar için ailevi sorumluluk ve ahlaki saflıkla ilişkilendirilmiştir.

Antik metinler ve hukuki düzenlemeler incelendiğinde, kadınların erdem anlayışının erkeklerinkinden farklı bir çerçeveye oturtulduğu görülmektedir. Cicero, Seneca ve Titius Livius gibi yazarlar, kadınların erdemli kabul edilebilmesi için belirli toplumsal normlara sıkı sıkıya bağlı olmaları gerektiğini vurgulamışlardır. Seneca’nın yazılarında, kadınlar ancak “erkeklerin sahip olduğu” *virtus*’a benzer bir erdem anlayışını benimsediklerinde övülmüş, aksi takdirde “doğalarına uygun” olan duygusal kırılganlık ve zayıflıkla tanımlanmışlardır. Bu bağlamda, kadınların toplumsal cinsiyet rollerine bağlılığı, Roma siyasal ve kültürel kimliğiyle bütünleşmiş bir ideolojik yapının parçası olmuştur.

Öte yandan, Roma kadınlarının bireysel ve toplumsal yaşamlarındaki rolleri, statülerine göre değişkenlik göstermiştir. *Matrona* unvanına sahip evli kadınlar, ailenin ve erdemın taşıyıcıları olarak idealize edilirken, özgür doğmamış kadınlar, dul kadınlar ya da evlilik dışı ilişkilerde bulunan kadınlar farklı yasal düzenlemeler ve toplumsal yaptırımlarla karşılaşmıştır. Augustus’un evlilik ve aileye dair yasaları (*Lex Iulia de maritandis ordinibus* ve *Lex Iulia de adulteriis coercendis*) kadınların bireysel özerkliklerini sınırlandırarak, onların yalnızca doğurganlık ve evlilik bağlamında değer görmesini pekiştirmiştir.

Bu çalışma, Roma’da kadınların erdem anlayışının, toplumsal cinsiyet perspektifinden nasıl şekillendirildiğini ve bu anlayışın felsefi, edebi eserler ve hukuki düzenlemeler aracılığıyla nasıl pekiştirildiğini ortaya koymuştur. Roma toplumunda erdem, cinsiyet temelli bir kategori olarak değerlendirilmiş, kadınlar ancak belirli koşullar altında “erdemli” olarak kabul edilmiştir. Kadınlara dair bu yaklaşımlar, Roma’nın yalnızca hukuki ve siyasal yapısının değil, aynı zamanda toplumsal normlarının da erkek egemen bir düzen üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Dolayısıyla, Antik Roma’da kadınların erdem anlayışı, modern toplumsal cinsiyet teorileri bağlamında değerlendirildiğinde, onların bireysel öznelliklerinden çok, toplumsal düzenin sürdürülebilirliği için kurgulanmış bir ideolojik çerçeveye oturtulduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Behrent**, Megan: “The personal and the political, Literature and feminism”, *International Socialist Review*, Issue 92, <https://isreview.org/issue/92/personal-and-political/index.html>, (ErişimTarihi: 02. 02.2025)
- Cicero**, Marcus Tullius: *Pro Sexto Roscio Amerino Oratio ad Judices*, With An Introduction and Notes, edited, after Karl Halm, (ed. **Halm**, Donkin) London 1897.
- De la Bédoyère**, Guy: *Domina: The Women Who Made Imperial Rome*, Yale 2018.
- Dikyol Çığır**, Derya/**Şar İşbilen**, Evren: “Antik Roma Toplumunda Kadın ve Eğitimi”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, Mart 2018, Sayı 37, s. 459-479.
- Dixon**, Suzanne: *The Roman Mother* (Routledge Revivals), London 2014.
- Doğancı**, Kamil/**Kocakuşak**, Fulya: “Eski Roma Ailesinde ‘Paterfamilias’ ve ‘Patria Potestas’ Kavramları”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 16, Sayı 27, 2014/2, s. 233-250.
- Fejfer**, Jane: *Roman Potraits in Context*, Walter de Gruyter, Berlin 2008.
- Flannery**, W. Harry: “Roman Women and the Vote”, *The Classical Journal*, Nov.1920, Vol. 16, No. 2, s. 103-107.
- Gagé**, Jean: *Matronalia.Essai sur les dévotions et les organisations cultuelles des femmes dans l’ancienne Rome*, Bruxelles 1963.
- Gaudemet**, Jean: “Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu”, (çev. **Tahiroğlu**, Bülent), *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S.9, 1972, s. 205-230.
- Gordon**, Pamela: *The Invention and Gendering of Epicurus*, The University of Michigan Press, 2012.
- Gönenç**, Fulya İlçin: *Roma Hukukunda Kadın*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Gözlü**, Ahmet/**Yılmazcan**, Defne: “Paternalizm ve Antik Roma’da Baba Figürü”, *KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, Ekim 2020, s. 232-244.
- Gunhild**, Vidén: *Women in Roman Literature: Attitudes of Authors Under Early Empire*, Göteborg 1993.

- Hallett**, Judith P.: "Women in Augustan Rome" in *A Companion to Women in the Ancient World*, (eds. **James**, Sharon L./**Dillon**, Sheila), Oxford 2012, s. 372-384.
- Hamilton JR**, Alexander: "Observations on the 'Cornelia' Elegy", *The Classical Quarterly*, Vol. 7, No. 3/4, Jul.-Oct. 1957, s. 134-138.
- Henry**, Madeleine M./**James**, Sharon L.: "Woman, City, State: Theories, Ideologies, and Concepts in the Archaic and Classical Periods" in *A Companion to Women in the Ancient World*, (eds. **James**, Sharon L./**Dillon**, Sheila), Oxford 2012, s. 84-95.
- İpek**, Nurcan: "Roma Yazınında ve Hukukunda, Roma'nın Temel Erdemlerinden Biri: Pietas", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 27, S. 1, Haziran 2021, s. 566-592.
- İzzet**, Vedia: "Etruscan Women: Towards a Reappraisal" in *A Companion to Women in the Ancient World*, (eds. **James**, Sharon L./**Dillon**, Sheila), Oxford 2012, s. 66-77.
- Joseph**, Kathryn: *Pudicitia: The Construction and Application of Female Morality in the Roman Republic and Early Empire*, Master's Thesis, Master of Arts in Ancient Greek and Roman Studies, Massachusetts 2018.
- Kalaycıoğulları**, Serap: "Klasik Dönem Yunan ve Roma Yazınında Penelope: Homeros'tan Ovidius'a Penelope Betimi ve Heroides", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S.2, 2016, s. 95-111.
- Keith**, Alison: "Women in Augustan Literature" in *A Companion to Women in the Ancient World*, (eds. **James**, Sharon L./**Dillon**, Sheila), Oxford 2012, s. 385-399.
- Laconi**, Sonia: *Virtus: Studio Semantico e Religioso dalle Origini al Basso Impero*, Cagliari 1988.
- Laglands**, Rebecca: "A Woman's Influence on a Roman Text, Marcia and Seneca" in *Women's Influence on Classical Civilization* (Eds. **Marshall**, Eireann/**Mchardy**, Fiona), London 2004, s. 115-127.
- Lawrence**, Thea: "The Laudatio Turiae: A Source for Roman Political and Social History", *Berkeley Undergraduate Journal of Classics*, Vol.3, Issue 1, 2014, s. 1-11.
- Lightman**, Marjorie/**Zeisel**, William: "Univira: An Example of Continuity and Change in Roman Society", *Church History*, Vol. 46, No.1, 1977, s. 19-32.

- Livius**, Titus: Roma Tarihi, Ab Urbe Condita Şehrin Kuruluşundan İtibaren, (çev. **Şenbark**, Sabahat), İstanbul 1992.
- Loretto**, Franz: “Das Bild der Frau in Senecas philosophischen Schriften”, *Ziva Antica*, Vol. 27 (1977), s.119-128.
- Lowrie**, Michèle: “Cornelia’s Exemplum, Form and Ideology in Propertius 4.11” in *Latin Elegy and Narratology: Fragments of Story* (eds. **Genevieve**, Lively/**Mitchell**, Patricia Salzman), Ohio 2008, s. 165-179.
- Manning**, C. E.: “Seneca and the Stoics on the Equality of the Sexes”, (Equality), *Mnemosyne*, Fourth Series, Vol. 26, Fasc. 2 (1973), s. 170-177.
- Manning**, C. E.: On Seneca’s “Ad Marciam”, (Marciam), *Mnemosyne*, Supplementum, Vol. 69, Leiden 1981.
- McDonnell**, Myles Anthony: Roman Manliness: Virtus and The Roman Republic, Cambridge University Press, New York 2006.
- McGinn**, Thomas A. J.: Prostitution, Sexuality, and the Law in Ancient Rome, Oxford 2003.
- Nussbaum**, Martha C.: “The Incomplete Feminism of Musonius Rufus, Platonist, Stoic, and Roman” in *The Sleep of Reason: Erotic Experience and Sexual Ethics in Ancient Greece and Rome* (eds. **Nussbaum**, Martha C./**Sihvola**, Juha), Chicago 2002, s. 283-326.
- Özbay**, Ümit Vefa: “Augustus Dönemine ve Augustus Kanunlarına Genel Bir Bakış”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 172, 2024, s. 227-262.
- Reydams-Schils**, Gretchen: The Roman Stoics: Self, Responsibility, and Affection, Chicago 2005.
- Riess**, Werner: “Rari exempli femina: Female Virtues on Roman Funerary Inscriptions” in *A Companion to Women in the Ancient World*, (eds. **James**, Sharon L./**Dillon**, Sheila), Oxford 2012, s. 491-501.
- Saller**, Richard P.: “Pater Familias, Mater Familias, and the Gendered Semantics of the Roman Household”, *Classical Philology*, Vol. 94, No. 2 (Apr., 1999), s. 182-197.
- Sarıalioğlu**, Kenan (çev.): Seneca, Teselliler, Ankara 2021.
- Söğüt**, İpek Sevdâ: “Roma’nın Eski Hukuk Döneminde Kadın”, [**Couch**, John Andrew: “Woman in Early Roman Law”, *Harvard Law Review*, Vol. 39, 1894-1895, pp. 39-50], Prof.Dr. Ali Güzel’e Armağan, Cilt II, Beta Yayınevi, İstanbul 2010, s. 1491-1504, (Kadın).

- Söğüt**, İpek Sevdâ: “Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Antik Roma Ev Halkına Kısa Bir Bakış”, KHAS Hukuk Bülteni (eds. **Baysal**, Başak/**Arat**, Nilay) 2020-2021 Akademik Yılı Derlemesi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 309-325, (Toplumsal Cinsiyet).
- Tamer**, Diler: Augustus Çağında Cinsel Suçlar ve Lex Iulia de Adulteriis Coercendis, İstanbul 2007.
- Tilson**, Elizabeth Claire: Augustus and Law Making, Edinburgh 1986.
- Trillitzsch**, Winfried: Seneca im Literarischen Urteil der Antike (2 Bände) Darstellung und Sammlung der Zeugnisse, Amsterdam 1971.
- Tuomela**, Liisa: Virtues of Man, Woman-Or Human Being? An Intellectual Historical Study on the Views of the Later Stoics Seneca the Younger, Musonius Rufus, Epictetus, Hierocles and Marcus Aurelius on the Sameness of the Virtues of Man and Woman, Dissertation, University of Helsinki 2014.
- Vierule**, Sofia: Wicked Women of the Roman World, Women's Disability and Mental Illness in The Imperial Prose, Master's Thesis, University of Helsinki, 2022.
- Wilcox**, Amanda: “Exemplary Grief: Gender and Virtue in Seneca's Consolations to Women”, Helios, Vol. 33, Issue 1, Spring 2006, s. 73-100.
- Williams**, Craig A.: Roman Homosexuality: Ideologies of Masculinity in Classical Antiquity, (Roman Homosexuality), New York 2010.
- Williams**, Craig A.: “The Meanings of Softness: Some Remarks on the Semantics of Mollitia”, (Mollitia), N.S. Sexe et genre: questions de dénomination, No:3, January 2013, s. 210.
- <https://www.britannica.com/topic/Tusculanae-disputationes>, (Erişim Tarihi: 11.02.2025).
- <https://www.thelatinlibrary.com/sen/sen.consolatione2.shtml>, (Erişim Tarihi: 11.02.2025).
- [https://en.wikipedia.org/wiki/Amphitryon_\(Plautus_play\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Amphitryon_(Plautus_play)), (Erişim Tarihi: 05.03.2025).
- Cicero, De Legibus (Sec. XVIII), <https://topostext.org/work/752>, (Erişim Tarihi: 05.03.2025)